नं० ४८७८

नाम – पुरश्चरणकौमुदी

कर्त्ता – मुकुन्दपण्डितः माधवाचार्यनज्रपुत्रः

पत्र संख्या – ५८पत्राणि सं० ×

विषयः – तन्त्रम्

𑆥𑆶𑆫𑆯𑇀𑆖𑆫𑆟𑆑𑆿𑆩𑆶𑆢𑆵

𑇔𑇘𑇗𑇘

4878

P = 58

ॐ

॥ पुरश्चरणचंद्रिका ॥
कौमुदी

तंत्र

पत्र ५८

श्लो ११५०

तो

श्रीगणेशायनमः॥ ॥श्रीकृष्णचरणद्वंद्वमाधायहृदयांबुजे॥ क्रियतेकृष्णतोशायपुरश्चरणकौ-
मुदी॥ इहरवल्लु। पुरश्चरणसंपन्नोमंत्रोहिफलदायकः। किंहोमैःकिंजपैश्चैवकिंमंत्रन्यासविस्त-
रैः॥ रहस्यानांहिमंत्राणांयदिनस्यात्पुरस्क्रिया॥ पुरस्क्रियाहिमंत्राणांप्रधानंजीवमुच्यते॥ वी-
र्यहीनोयथादेहीसर्वकर्मसुनक्षमः। पुनश्चरणहीनोपितथामंत्रःप्रकीर्तितः॥ इतिवैशंपा-
यनेनपुरश्चरणस्यावश्यकत्वाभिधानात्तस्यच। निष्कामनिर्विघ्नसिद्धिनानाफलहेतुक-
र्मणां। इत्यविघ्यनुष्ठानेनिदाश्रनेतदनुष्ठानस्यापीत्यविचारेण। तत्रवायव्यसंहितायांसमाप्त
नंमूलमंत्रस्यपुरश्चरणमुच्यते। पु[illegible]नीयत्वाद्विनियोगारव्यकर्मणो। पुरतोविनियो-
गस्यचारणाद्वातथोदितः॥ तथामंत्रस्यप्रकाशो। धर्मार्थकाममोक्षेषुप्रासद्धमार्गणायोजनं।
सिद्धमंत्रस्यसंप्रोक्तोविनियोगोविचक्षणैः। पुनश्चरणपूर्वोसौविनियोगोविनिर्मितः। फल-

दशांततः दशांगोपासनं भक्त्या पुरश्चरणमुच्यते। इति वचनाद्दशांगं वदंति। एवं तु प्राशस्त्येनांगप
विधिरादरेण कार्यो विद्वद्भिः सकृत विधिर्निजेष्टसिध्यै। इति दीक्षाप्रकरणे विधायमध्ये पि तत्सत्याच
रणे प्रजाजपहोमानि वा स्वकामं वै सत्ह्देवताभिरपि जपध्यानहोमार्चनाभिः इत्युपसंहारे ज्ञापं कस
रकारैरभिधानात्। शारदातिलककृतापि सर्वत्र जपहोमावभिधाय प्रयोगाभिधानात्। नाजप
त्सिध्यते मंत्रो नाकृताश्च फलप्रदः। अनर्चिता हरेत्कामान् तस्मात्रितयमाचरेदिति कुलार्णवात
त्रवचनाच्च। पूजाजपहोमात्मकमेव पुरश्चरणमिति नच। यद्वा जपचतुर्थांशं होमं मंत्रमुच्चर
न्नु इति वैशंपायनवचनात्। वर्णलक्षं जपेन्मंत्रं मत्समहस्रं घृतप्लुतैः। पायसान्नैः प्रजुहुयादि
ति। शारदातिलकवचनात्। क्षेत्रांतरे जपस्या भागहोमेन सिध्यतीति दक्षिणामूर्तिकल्पव
चनादुक्तवचनाच्च। होमस्यानियतत्वात्। ततश्च नाभिधानं युक्तं। तदंगस्य तु सर्वत्र दशांगानि

राम ३

2

सिद्ध

यमंत्रसेवाथवानसेवायथातथा। चरणात्पूर्वमेवासो पुनश्चरणमुच्यते॥ एतेन विनियोगास्य
क्रमसामर्थ्यजनक्रिया ऐहिकामुष्मिकफलार्थं शुद्धहोमक्रियावापुरश्चरणमित्युक्तं। तथा कु
लप्रकाशतंत्रे। संसारे दुःखभूयिष्ठे यदि ह्येत्सिद्धिमात्मनः। पंचांगोपासनेनैव मंत्रजापात्सुखं भजे
त्। पूजात्रैकालिकी नित्यं जपस्तर्पणमेव च। होमो ब्राह्मणभुक्तिश्च पुरश्चरणमुच्यते॥ इति
त्रैकेचिद्वचनं। तर्पणस्य दशांशेन न मोलं मन्त्रमुच्चरन्। अभिषिंचेत्स्वमूर्धानं जलैः कुंभसंख्यामुद्रया।
इति वैशंपायनवचनाच्च। पूजाजपहोमतर्पणमार्जनब्राह्मणभोजनात्मकं पुरश्चरणं वदंति के
परे तु। मूलमंत्राद्दशांशस्यादेगमंत्रजपादिकं। इति कपिलपंचरात्रवचनात्। जपहोमानांदशांशे
न कर्तव्यः। सिद्धिमुच्यतेति। वायवीयसंहितवचनाच्च। समांगं वदंति। अन्ये तु जपो होमस्तर्पणं च
स्वाभिषेकोघमर्षणं। सूर्यार्घ्यं जलपानं स्यात्प्रणामं देवपूजनं। ब्राह्मणानां भोजनं च सर्वं पूर्व

यमांनाभिधानमितिसांप्रतं। तर्पयेत्तद्दशांशेन समृतेन पयोधसा। कुर्यात्तद्दशांशतो होमं ततः सिद्धो
भवेन्मनुः। इति सनत्कुमारवचनात्। तर्पयेत्तद्दन्येषांमनुनाकुलसंख्यया। तर्पणोक्तिहितांनित्य
मितिवचनदुक्तवचनाच्च। तर्पणास्यानियतत्वेनाभिधानस्यचित्यात्। एवंजपहुतार्चाभिः सिद्ध
मंत्रेतुमंत्रिणइति। जपहुतपूजाभेदैरीतिसिद्धमंत्रजापिनोमंत्रे। इत्याचार्यवचनो जपहोमाव
पिधाय। एवंकृतेभवेन्मंत्री सिद्धिमंत्रःप्रतापवानिति। शारदातिलककीर्त्तौ पूर्वं याजपहोमेन
ततः सिध्यतिमंत्रराट्। इतिनारदपंचरात्रे। भगवत्तात्रिभिरेवसिध्याभिधानाच्च। अपिच। दक्षि
णामूर्तिसंहितायां। अर्कलक्षंजपेन्मंत्रंतद्दशांशेनहोमयेत्। पद्मैस्त्रिमधुमिश्रैस्तु पुरश्च
रीभवेत्ततः। एवंसंसिद्धिमंत्रस्तु सर्वसाम्राज्यदोभवेत्॥ ततोजपहोमानंतरं। पुरश्चारीकृत
पुरश्चरणोभवेदितिसंबंधः। तथा। लक्षत्रयंजपेन्मंत्री नियमेनजितेंद्रियः। तद्दशांशेनदेवेशि

3 किंशुके होमयेल्लक्षधीः। अनेन विधिना देवि पुरश्चारी भवेत्प्रिये। इत्यकाभ्यामेव पुरश्चरणाङ्गं वेदि
तव्यमिति। न च तर्पणादिविधायकवचनविरोध इति वाच्यं। तेषामेतद्विरोधेन युगान्तरपरत्वादि
ति क्रमः॥ ॥अथ जपनिर्णयः॥ ॥तत्र केचित्। यस्मिंश्च निगदेनैव मन्त्रसंख्या विधीयते। तत्र
सर्वत्र मन्त्राणां संख्यावृद्धिर्युगक्रमात्। कल्यौ केवलकेने संख्या त्रेतायां द्विगुणा भवेत्। द्वापरे त्रिगुणा
प्रोक्ता कलौ संख्या चतुर्गुणा। इति वैशम्पायनवचनात्। प्रजपेदुक्तसंख्यायाश्चतुर्गुणं जपं कलौ राम
विति। वचनाच्च। प्रपंचसाराद्युक्तजपचतुर्गुणितदशांशादिभिरेव पुरश्चरणानि विदन्ति। वस्तु ३
तस्तु नारदपंचरात्रादिदर्शनाच्चतुर्गुणमेव प्रपंचसाराद्युक्तजप इति तत्त्वं। यथा अष्टाक्षरस्य कृ
रणो। मार्गशीर्षस्य मासस्य त्रीण्यहान्येकमेव वा। उपोष्य शुक्लद्वादश्यामारभ्याष्टाक्षरं जपेत्।
अष्टलक्षमविघ्नेन पुरश्चरणकृद्द्विजः। शुक्लाचारः शुचिः स्नातो वाग्यतः संयतेन्द्रियः। मन्त्रसिद्धि

रदृष्टार्थाल्लक्षद्वयजपाद्भवेत्। ततो द्विद्विगुणाभ्यामादेहिक्यामुष्मिकी च मा। एवमेवात्मशुद्धिः स्या
दितावत्प्रथमे युगे। त्रेतायां द्विगुणा प्रोक्ता द्वापरे त्रिगुणास्तथा। चतुर्गुणाः कलौ प्रोक्ता इति शं
ख्लक्षणः। अदृष्टार्था आमुष्मिकी। ततो द्विगुणाभ्यामासा चतुर्लक्षजपादैहिकी। एतच्छरीर
भागदा। एवमेव त्रिलक्षद्वयादामुष्मिकी लक्षद्वयादैहिकीत्युक्तं। द्वात्रिंशल्लक्षमानेन सतुर्मंत्रज
पेत्पुनरित्याचार्यचरणैरप्युक्तं। तथा ज्ञानार्णवे। बाला प्रकरणे। वर्णलक्षं जपेन्मंत्रं सहस्रांशं हु
नेत्प्रिये। इत्यभिधाय न्यासपूजाधिकं सर्वं कुमार्यां एवमब्रवीत। इति भैरव्यामुद्दिष्टं लक्षद्वयं च
तुर्गुणा कल्याद्दीक्षां प्राप्य जपेन्मंत्रं तल्लक्षं जितेंद्रियः। इति तल्लक्षं। अतो द्वादशलक्षाणि।
वदंत्येके विपश्चित इति। प्रयोगसारवचनात्। इति भैरव्यामभिधाय बालायां तावत्। एषा बा
लेति विख्याता त्रैलोक्यवशकारिणी। पूजाजपादिकं सर्वं अस्याः पूर्ववदाचरेदिति। शारदानि

५

लकक्तो। इष्टं प्रपंचसारे भैरवीप्रकरणे। दीक्षां प्राप्य विशिष्टलक्षणयिजः सन्नसंप्रदायाद्योल्लमं
त्रमसुंज्वत सुनीयतस्तत्वार्धलक्षवशि। इति द्वादशलक्षमुक्तं तथा लक्षत्रयं जपेन्मंत्री इत्युक्ते
स्यात्रिपुटाजपस्य चतुर्गुणा एव जपइति विचिंत्य जपेद्यमंत्रमादित्यलक्षमिति। भानुलक्षं जपेदि
नमिति प्रपंचसारशारदातिलकयोरभिहितः। एतेन एकत्रनिर्णिनः शास्त्रार्थोऽन्यत्राभिप्रवर्ततेऽपि
बाधकमंतरेणेति स्यात सर्वत्रैव चतुर्गुणाभिधानमिति निरस्तिन चतरर्थसंख्यकं नापि सुद्राच ॥ राम
राजितेंद्रिय इत्यर्थे जपाभिधान्वारोधइति वाच्यं। उक्तनारदवचनेनास्यामुष्मिकसिद्धिवरस्त्वा ४
देहिकसिद्धिपरलोह्याविरोधाभावादिति सर्वमनवद्यं। अपर्यापर्यायस्तूमदीयसपर्याकल्प
ल्लतायामनुसंधेयः। होमपर्यायोवक्ष्यते। दं९ तद्दशांशको वा नारायणो यजपशांशस्य स्यात्सर्वत्र
इति। तन्निर्णयमाह। गौतमाहः। होमकर्मणपरशक्तानां द्विगुणो जपः। इतरेषां तु वर्णानां त्रि

मेरुतन्त्रे ॥ पञ्चधा तु विधिः प्रोक्तो जपसंख्याप्रकारकः ॥ आद्यः कल्पः प्रतिदिनमामध्याह्नं जपं चरेत् ॥ त
द्दशांशेन कल्पो न्यूने द्रव्ये होमं प्रकल्पयेत् ॥ तर्पणं मार्जनं कुर्यात्तथा ब्राह्मणभोजनम् ॥ तत्तद्दशांशतश्चाय प्रथ
मः कल्प ईरितः ॥ अथ द्वितीयकल्पस्तु लक्षमेकं जपं चरेत् ॥ होमादिकं तस्य कुर्यात्ततो अग्निमलक्षसमार

गुणाधिविधियाते । इति । तत्रैषां क्षत्रियवैश्यद्विजभक्तव्यतिरिक्तशूद्राणां द्विजभक्तानां शूद्राणां त
त्रितुल्यजपविधानात् । तथा कुंभसंभवः । यदि होमेन शक्तः स्यात्पूजा तर्पणं पि वा । तावत्सं
ख्यजपेनैव ब्राह्मणाराधनेन च । भवेदंगहृद्ययेनैव पुरश्चरणमार्यवैः । यद्यदंगं विधीयेत तत्सं
ख्याद्विगुणो जपः । कर्तव्यः सांगपीत्यर्थं तद्दशांशेन भक्तितः । तावत्संख्या[illegible]पुरश्च
रणे तेन प्रकृतजपद्विगुणलाभः न च होमद्विगुणजपः पूजायां संख्याभावेन तद्द्वैगुण्याभाव
त् । उक्तग्रंथविरोधाच्च । तद्दशांशेन द्विगुणजपा शांशेन जपाशक्तो न यद्यदंगं न संपद्यते तत्
त्संख्याद्विगुणो जपः कर्तव्य इति तथा मंत्रतंत्रप्रकाशे । असंभवे च होमस्य होमसंख्याद्विगुणो
जपः । इति । एतद्विप्रमात्रपरं । तदुक्तं कुलप्रकाशे । तत्रैव यद्यदंगं विहीयेत तत्संख्याद्विगुणो जपः
कुर्वन्त त्रिचतुःपंचसंख्यया साधकप्रिये । कुर्वन्त सांगसिध्यर्थं तद्दशांशेन भक्तितः । तेन शंभो

तथा कल्यायस्य देवस्य यत्प्रियं तदेव द्विगुणं का यैर्हीनं देवतातुष्टौ जपप्रियो सदाशिवो
होमप्रिया महादेवी ना रुद्रः तर्पणप्रियः । मार्जनं तु गणेशस्य विष्णोर्ब्राह्मणभोजनं ।

पु० को०

नां द्विजानां द्विगुणा द्विजपः। अत्र भक्तानां होम। संख्या द्विगुणा द्विजपः शूद्राणां तु पंचगुणा जपः। द्वि-
जभक्तानां तेषां स्त्रीणां च द्विगुणा द्विजपेनैव पुरश्चरणे। दक्षिणा च प्रदातव्या गुरोरिति द्विजन्मनो
भक्तियुक्तस्य शूद्रस्य दक्षिणा द्विगुणा भवेत्। स्त्रीणामपि तथा ज्ञेया भक्तस्यैव फलं भवेदिति। [illegible]
तमेन। विप्रभक्तस्य शूद्रस्य तत्स्त्रीणां ततो द्विगुणा दक्षिणा। [illegible] धानादेकं [illegible]
येन जपे। तपितथा। कल्पनादिति अभक्तानां तु होमसंख्या पंचगुणा जपः [illegible] तु होम [illegible] मल
क्तानां द्विजानां क्रमेण वेदरसनागगुणा जपः। नदाश्रितानां शूद्राणां [illegible] ५
कृतजपसंख्याः॥ ॥इति श्रीमाधवाचार्यविरचिते [illegible]
[illegible] को मुख्यः प्रयोगपरिच्छेदः प्रथमः॥ ॥अथेदानीं श्रमापाम [illegible] स्थपंच सो
समुद्रतीते ह्यथवाद्रिशृंगे समुद्रगानां सरितां च तीरे। जपेद्द्विविके निज एवं गेहे दक्षो [illegible]

पुरुषोमनुस्वी ।। तथा सनत्कुमारकल्पे । नद्याः समुद्रगामिन्या स्तीरे गोष्ठे तथा मुने । अश्वत्थबिल्व
मूले वा सिंधुतीरे जलाशये । पश्चिमाभिमुखे देवगृहे वा शैलमस्तके । प्रत्यक्पुरशिवस्थाने ह
षत्तेण विवर्जिते । इति कुंभसंभववचनादेकवाक्यात्तथा लोकस्य समीहितः तत्तेने । बिल्वछाय
समाश्रित्य मूले श्वत्थस्य वापि वा । गुरोर्वा संनिधौ गोष्ठे वृक्षस्थन्य शिवालये [illegible]
तुलसीकानने पि वा ।। अभीष्टदेवसान्निध्ये जपेन्मंत्रसमाहितः ।। नदीतीरे पुष्पनदीतीरे [illegible]
नदीतीरे निस्पृति निषिद्धलाभ ।। तथा कपिलपंचरात्रे क्षेत्रे तीर्थे वनारामे देवालये नदीतटे ।। [illegible]
टी विविक्त इत्येते देशाः स्युर्मंत्रसिद्धिदाः ।। नारदपंचरात्रे ।। गिरिगोष्ठे परिस्पंदे नद्यां [illegible]
दाः ।। देशाः पुण्या जपस्यैते यत्र वा जायते रुचिः ।। परिस्पंदप्रश्रवणोरण्यपुष्पवनोपादनेव न
मिति शारदातिलकवचनात् ।। वायवीयसंहितायां स्वर्गस्याग्नेर्गुरोरिदीपस्य ज्वलितस्य वा ।।

तथा च शिवगीतासु ॥ बिल्ववृक्षं समाश्रित्य यो मंत्रान् विधिना जपेत् । एकेन दिवसेनैव तत्पुरश्चरणं भवेत् ॥
यस्तु बिल्ववने नित्यं कुटीं कृत्वा वसेन्नरः ॥ सर्वमंत्राः प्रसिध्यंति जपमात्रेण पार्वति ॥ २ ॥

पु० कौ०

6

विप्राणां च गवां चैव सन्निधौ शस्यते जपः ॥ अथवा निवसेत्तत्र यत्र मे चित्तं प्रसीदति ॥ गृहे जपः स
मः प्रोक्तो गोष्ठे शतगुणस्मृतः ॥ आरामे च तथारण्ये सहस्रगुण उच्यते । अयुतं पर्वते पुण्ये नद्यां ल
क्षगुणस्मृतः ॥ कोटिर्देवालये प्राहुरनंतं मम सन्निधौ ॥ मम शिवस्य ॥ तथान्यत्र ॥ अनंतं विष्णुसन्नि
धौ ॥ तथा म्लेच्छदुष्टमृगव्यालाशंकातंकविवर्जिते । एकांते पावने निंदारहिते भक्तिसंयुते ॥ सु
शोधार्मिके राष्ट्रे सुभिक्षे निरुपद्रवे ॥ रम्ये भक्तजनस्थाने निवसेत्स्वरार्थ्ये ॥ राजन्वत्सभा यस्मि
पुरुषाः प्रभवो जनाः । चरंति येन मार्गेण न वसेत्तत्र तत्त्ववित् ॥ दीर्घि देवालयो [illegible] गृहे सनने पु
च ॥ न दिक्कूलादिकूलेषु मृच्छिद्रादिषु नावसेत् । न यद्विसामान्ये पुण्ये [illegible] ॥ त
था यामले ॥ पुण्यक्षेत्रादिकं गत्वा कुर्यात्सिद्धिपरिग्रहं ॥ तथान्यत्र ॥ मंत्रस्य पुरश्चरणसिद्धये ॥ म
यि यंत्रयते भूमिमंत्रो मे सिध्यतामिति ॥ भूमिं परिगृह्य कल्याणं [illegible] सर्वतो नंदिपर्वं नमी

तथा च गौतमीतंत्रे ॥ पर्वते सिंधुतीरे वा पुण्यारण्ये नदीतटे । यदि कुर्यात्पुरश्चर्यां तत्र कूर्मं नि
चिंतयेत् । ग्रामे वा यदि वारण्ये गेहे वा तं च चिंतयेत् ॥

१५ यो दीपपरिमाणेन ग्रामो क्षेत्रमभिसंज्ञकं नगरे तद्द्वयं स्मृतं । शीरद्रोणं नार्कीकानुक्रमं ज्ञाति
मेकशीतान् ॥ निघंनिदशादिग्भागे तेषु स्वं नयमजये त् । क्षेत्रे चकीलिते मंत्री नवि घ्नः परिभूयते । क्षे
त्रपालादिकान् तत्र पूजयेद्विधिवत्ततः ॥ दिक्पतिभ्यो बलिं दत्वा ततः क्षेत्रं समाश्रयेत् ॥ क्षेत्रम
ध्यं समाश्रित्य कूर्मं चक्रं विचिंतयेत् । कूर्मचक्रमविज्ञाय यः कुर्याज्जपयज्ञकं तज्जपस्य फलं नास्ति
सर्वानर्थाय कल्पते । तथा शारदातिलके । चतुरस्रं भुवं भित्वा कोष्ठानां नवकं लिखेत् ॥ पूर्व
कोष्ठादि विलिखेत् सप्तवर्गाननुक्रमात् ॥ लक्ष्मीं तन्मध्यकोष्ठे स्वरान् प्रमक्रमाल्लिखेत् ॥ दिक्
पूर्वादितो यत्र ग्रामस्याद्याक्षरं भवेत् मुखं तत्स्य जानीयात्स्याद्भुज यत्तस्थितो । कोष्ठाद्भुजौ
करौ पादौ द्वौ शिष्टं पुच्छमीरितं । कूर्मे प्राणेनविभज्य मध्यस्थमपिभागतः मुखस्थो भवेत सिद्ध
करस्थ स्वल्पजीवनं । उदासीनः कुक्षिसंस्थः पादस्थो दुःखमाप्नुयात् । पुच्छस्थः पीड्यते मंत्री बं

कूर्मचक्रमविज्ञाय यः कुर्याज्ज्ञान-
य शेधु ॥ तस्य चुरफलं नास्ति सर्वी
नर्थाय कल्प्यते ॥१॥

पु० को०

धनोच्चाटनादिभिः । कूर्मचक्रमिति ख्यातं मंत्रिणां सिद्धिसाधकं । चतुरश्रे द्विरेखे पूर्वापरायते
द्वे दक्षिणोत्तरायते च । तारश्च मध्ये कुर्यात् । एवं नवकोष्ठानि भवंति तेषु च क्षेत्रपालानवेतेषु
दीपेशानवकोष्ठके । मृत्तोवृषभः शैलराजो वा सकरर्थकृत् । शक्तिः पुनः पञ्चयोनि महाशंख
श्वेतेन वा । छायालक्षणमीहितं मध्यात्पूर्वादितो यजेत् । इति वचनादितेन वप्रज्याइ पूर्वकोष्ठा
दितः द्विकच्छ कोष्ठमारभ्य अष्टवर्गान् कचटतपयशाख्यान् अनुक्रमात् । मध्यात आरभ्य प्रतिको
ष्ठं लिखेदित्यर्थः । तदुक्तं पूर्वकोष्ठे कवर्गस्य पंचकं मध्यतः । क्रमात् मध्यतो नाक्रा चाग्नेये च
वर्गे चैवमेव ही तिः । मध्यकोष्ठे स्वरान्लिखेत् न पकारमायं । मध्यकोष्ठेषु रोगेषु अकार द्वयमालि
खेत् । आग्नेय्यामिह द्वयं विद्यात् याम्येतु द्वयमालिखेत् । नैर्ऋते च द्वयं विद्यात् [illegible] वारुणे तु द्वयं त
था । वायव्यामिह द्वयं विद्यात् सौम्यामिह द्वयमिष्यते । ईशे चा — [illegible] चारये दि

राम
७

7

ति। उभयतस्थितिकोष्ठिरिति प्रत्येकं हस्तकुक्षिपादे ष्वेति स्वल्पं ज्ञीवृ [illegible] अनेनेति ज्ञेय वनं भे
गः। तदुक्तं सुखस्थः सुखयुक्तो ज्ञेयः। कष्टस्थः स्वल्पसुखभागिनीति। सुखस्थ [illegible] सिद्धिः स्यात् कष्ट
स्थः स्वल्पसिद्धिकृत्। इतिवत् अत एवोक्तं। तस्मात्सुखसमाश्रित्य सर्वकार्यं समारभेत। तद्लाभे
कष्टेवापि कूर्मस्थानं समाश्रयेदिति। अथ वर्ज्यं यथा। स्थानसाधकयोर्नाम [illegible] रिपुस्थे चेदि
तात दक्षशास्त्रतो ज्ञात्वा तत्र सम्पर्कं परित्यजेत्। अस्तित्व महृदयस्योक्तं गकारणापरस्पर। एहृदय
स्य ठकारेण ठकारस्यापि तेन च। लहृदयस्य पकारेण पकारस्यापि लहृदयं। कहृदयस्य षकारेण
षकारस्यापि हृदयेन तु। ङकारस्य टकारेण ञकारस्य खकारतः। ङ उकारस्य तकारेण कंकारस्य यका
रतः। भकारस्य तु रेफेण यकारस्य सकारतः। अस्तित्वमेषां वर्णानां मन्त्रेषां मित्रभावना। कूर्मचक्रे
रिपुस्थानं साधको यानतत्त्यजेत्। यथा गर्गस्य वैरिस्याद् हृहासमहत्सुरा भयामरं श्वरस्येवमा

8

कारादिषु प्रयोजयेत् ॥ अनुभट्टढक्कारस्थं लुप्तकस्यारिपञ्चकं । ॐ डीयापणाषण्मुखस्य जन्हुं षड्गुपा दु० श्री०
कस्य चाष्टौ यन्तीटकपास्यारि खंडारं उझभट्टतनःडाकदेवस्य तेबानाथमोख्यं भंडिभट्टतनःभट्ट
स्यरन्ध्रकं वैरी यत्तु मित्रस्य वै शिरः । एवं क्रमेण संशोध्य वैरिस्थानं त्यजेन्नरः । श्रेत्रसाधकमेत्राणा
मेकमेवाद्यमक्षरं । यद्दिस्यात्मधकं वै मंत्रः सर्वसिद्धिफलप्रदः ॥ अनुशारदातिलके ॥ ॥ अथाक्ष
माला ॥ ॥ आदिक्षांतार्णयोगित्वा दक्षमालेति कीर्तिता । तद्वर्णसंख्यमणिभिर्जपमालां प्रक राम ८
ल्पयेत् । अकारादिक्षकारान्तवर्णानामाक्षमाला ॥ तदुक्तं ॥ ब्रह्मयामादिगतानां दीक्षान्तदर्पणेन्दि
भाव्य च । अंनों बिंदुयुक्तं कृत्वा सर्वं मंत्रं जपेत्सुधी ॥ अकारादिसंयोज्य तथकारादिमुखं क्रमात्
क्षार्णमेरुमथो तत्र कल्पयेज्जगदीश्वरि । तद्वालीमेभेद दक्षमालाथ जातसंख्यया । अनयासु
वै मंत्राणां जपः सर्वार्थसाधकः ॥ तथा ॥ अकारादिक्षकारान्तपंचाशद्वर्णरूपकं ॥ क्षकारं मेरुं

संस्थाने ळकारादि विलोमतः । वर्गाष्टक विभेदेन कालमष्टोत्तरं भवेत् । एवं क्रमेण तेन मंत्रं जपेद्देव फलप्रदं । इ
ति तथा । अनुलोमविलोमस्थ क्लृप्तया वर्णमालया । प्रत्येकं वर्णयुङ्मंत्रो जप्तव्यः सर्वसिद्धिदः । देवि मंत्र
अपि नृणां मन्त्रे मंत्राश्च किं पुनरिति । तेनान्यत्र क्षमाला पद्मपद्मयो गोमेदाश्च निबोद्धव्या । तथा पंचविंशति सि
मोक्षो त्रिंशद्भिर्धनसिद्धयः । सर्वार्थाः सप्तविंशत्या पंचदश्याभिचारकं । पंचाशद्भिः काम्यकर्मसिद्धिः स्याच्च
तुरुत्तरः । अष्टोत्तरशतैः सर्वसिद्धिरक्षैः कृता भवेत् । तथा । अष्टोत्तरशतैर्माला पंचाशच्चतुरस्त्रिंशत् सप्त
विंशति भिरक्षैः सर्वकामाधारणो जपः । इति तेन पुरश्चरणे पुरश्चरण जपे सप्तविंशत्या चतुःपंचाशता
साष्टशतेन माला कर्तव्या । तथा मंत्रतंत्रप्रकाशे । अंगुलीभिर्जपः संख्या जपमेकगुणं स्मृतं ॥ रेखया
ऽष्टगुणं विद्यात् अक्षैस्तु शतसंगुणं । तत्रांगुली जपं कुर्वन् सांगुष्ठांगुलिभिर्जपेत् । अंगुष्ठेन विना कर्म
कृतं तदफलं भवेत् । अंगुलीपर्वभिर्मंत्रजपं नित्यं प्रकल्पयेत् । तथा प्रपंचसारे । पद्मासनस्थो द्विजनो

प्रजापीतन्मानसस्तज्जपेनिवृत्तिनाभिः॥ अक्षस्रजावांगुल्याभिर्जपेद्यनातिद्रुतंनातिविलंबितं॥ एतेनपुर
श्चरणजपांगुलीभिर्नकर्तव्य इत्यापस्तं। पुरश्चरणंप्रक्रेत्यथांगुलीभिर्जपविधिः ... मारभेदि
ति नारदपंचरात्रेअभिधानाच्च॥ जपश्च। अनामिकामूलपर्वमारभ्यमध्यांगुलिमूलपर्यंतंकर्तव्य
इतितदुक्तं॥ भैरवतंत्रे॥ अनामामूलमारभ्यकनिष्ठादिक्रमेणतु। मध्यमामूलपर्यंतंकरमालाप्रकी
र्तिता। तथागौतमः। कनिष्ठानामिकांगुष्ठमध्यमाभिर्जपेत्सदा। इति॥ तथाशारदातिलके॥ रुद्राक्षमा
लिकास्तेनजपेत्सर्वमनोरथान्। पद्माक्षैर्विहितामालाशत्रूणांनाशनीमता। कुशग्रंथिमयीमाला
सर्वपापप्रणाशनी। पुत्रजीवफलैःक्लृप्ताकुरुतेपुत्रसंपदं। निर्मितारूप्यमणिभिः जपमालेप्सित
प्रदा। हिरण्मयीविरचितामालाकामान्प्रयच्छति। प्रवालैर्विहितामालाप्रयच्छेत्पुष्कलंधनं। सौ
भाग्येस्फाटिकीमालामौक्तिकैर्विहिताश्रियः। निर्मिताशंखमणिभिःकुरुतेकीर्तिमव्ययां। रु

वैरभिर्विरचिता माला स्यादनुक्रमेण नृणाम्। सर्वैरिति एकस्य पंचपंचाशिरिति एतेन रुद्राक्षीयद्विजप
ते रुद्राक्षस्फाटिकस्तथा। नान्यन्मध्ये प्रयोक्तव्यं पुत्रजीवादिकं क्वचित्। यद्यन्यद्गुप्तयुज्येत माला या
जपकर्मणि। तस्य कामं च मोक्षं च न ददाति प्रियंकरी। उन्मत्त रज्यते सर्ववेदवेदांगपारगः। मिश्रीभा
वततो ज्ञातु चण्डाले: पापकर्मभिः इत्युत्तरतंत्रवचनाद्देवीवरप्रियकरी त्वभिधानात्। इति एतद् व्या
तिरेकपरं। विषमपक्षे पण्णापरं वेति विज्ञेयं। तथा कुलार्णवे ध्यानरुद्राक्षेरनंतगुणितं फलं श्वेतपद्माक्ष
मालाभिरपि स्यादमितं फलं। तथा कुलार्णवे ध्याजपे हि ... सुवर्णमणिभिः ... पुत्रजीवैर्जपेदसप
पद्माक्षे: सर्व एव चेति। नारदवचनात्। गोपालस्य तु पद्माक्षमतीव प्रशस्तं। गौतमेन तस्मात् ...
नात्। यथा। समाहितमना भूत्वा पद्मबीजाक्षमालया। जपेदिति श्लोषः। नारदपंचरात्रे। जपस्य गण
नापाङ्कुः पद्माक्षे मौक्तिकवर्जने: इति भागवतोक्तत्वात् पक्वस्य रुद्राक्षेश्च नामामिति संग्रहवचनात्।

॥ नाक्षतैर्हस्तपर्वैर्वा न धान्यैर्न च पुष्पकैः॥ चंदनेर्मृत्तिकाया च जपसंख्यां न कारयेत्॥
लाक्षाकुशीतसिंदूरगोमयं च करीषकं॥ ... जपसंख्यां तु कारयेत्॥
नियमः पुरुषे ज्ञेयो योषित्सु च कदाचन॥ न न्यासो योषितां तत्र न ध्यानं न

वैष्णवानामपि रुद्राक्षमाला प्रशस्ता ॥ ॥ अथ संस्कारकालः ॥ ॥ तन्त्रयोगिनीतन्त्रे । द्वादश्यां वै स्वयं वीर
ला कर्तव्या साधकोत्तमैः । मन्त्रेणैव विष्णुमन्त्रेण दिवाभागे प्रयत्नतः । शक्तीनामपि कर्तव्या कृत्वा संस्कारं यथावि
धि । अष्टम्यां च नवम्यां वा चतुर्दश्यां तथैव च । त्रयोदश्यां तथा कुर्यात् शिवस्यापि महेश्वरि ॥ एतेनान्य
न्येषां तिथिनियमो नास्तीति प्रतीयते । संस्कारः योगिनीतन्त्रे । पट्टसूत्रकृता माला देव्याः प्रियकरी सदा ।
10 कार्पासैर्वैष्णवी माला पद्मसूत्रैरथापि वा । ऊर्णाभिर्वा कलेर्वापि शैवी माला प्रकीर्तिता । कार्पाससूत्रे १०
विशेषश्चोक्तः । ततो द्विजेन्द्र पुण्यस्त्री निर्मितं ग्रन्थिवर्जितं । त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य [illegible] प्रयत्नतः ।
पञ्चगव्येन गव्येश्च पञ्चभिस्तत्प्रक्षालयेदिति वचनात् । तथा एकतुल्यं विधा सा साधकाय धरेत्ल
यां । कृतनित्यक्रियः शुद्ध उत्तरेषु क्षेपुमन्त्रवित् । यथाकामं यथालाभं आशाम्या नीय यत्नतः । अन्योन्य
समरूपाणि नानि स्थूलकृशानि च । कीटादिभिरजुष्टानि न जीर्णानि नवानि च । गव्ये स्वपञ्चभिस्तानि

प्रक्षाल्य च पृथक् पृथक् । आदौ पूर्वदिने शालिक्यातिरिक्तमपरमेतत् । इति ज्ञेयं पंचगव्यं गोमूत्रं गोमयं क्षीरं
दधि सर्पिः कुशोदकं । पंचगव्यमिति प्रोक्तं महापातकनाशनं । इतश्चत्यक्तो तथा अश्वत्थपत्रनवकैः
यन्त्राकारेण कल्पयेत् । सूत्रं मणिं च गंधाद्भिः क्षालितां तत्र निक्षिपेत् । ...मंशालिमातृकां च मंत्रे चैव सम्पि तारं
ध्वथ । विन्यस्य पूजयेद्दाज्ये जुहुयाद्येव शान्तिकं । तारं प्रणवं । शक्तिं भुवनेश्वरीबीजं ह्रियामपि मे...
मादाय सूत्रे तत्र तु योजयेत् । तथा शैवागमे । गोपुच्छसदृशी कार्या एकश्रीवा समेरुका । उत्तरतन्त्रे । ए
को मेरुस्तत्र देयः सर्वेभ्यः स्थूलसंभवः । आद्यं स्थूलं ततस्तस्मात् न्यूनं न्यूनतरं तथा । विन्यसेत् क्रमतस्त
ध स्मात् सर्वाकाराच सारतः । ब्रह्मग्रंथियुतं कुर्यात् प्रतिबीजं यथाविधि । अथवा ग्रंथिरहितं हृदः ...
समन्विते । त्रिरावृत्यां तु मध्येनैवार्धावृत्यां तदेकतः । युक्तिः प्रदक्षिणावर्तः सर्वकार्येषु भिन्नः ...
क्षेत्रविशेषः । कालोत्तरोक्तः । एकवक्त्रैर्द्विवक्त्रैश्च चतुर्वक्त्रैश्च पंचभिः । षड्वक्त्रैर्वाथ कर्तव्या निश्चोनि

श्चवर्जयेत्। मुक्तमविमुखं तु कर्तव्यं मुखं मूले विवर्जयेत्। धात्रीफलप्रमाणेन श्रेष्ठमेतदुदाहृतं। बदर
उप्रमाणेन चणका मध्यमाधमे। नवचितनुना चैतद्धनीयमसंस्पृशात्। अघोरेणोद्धृतं तु मेदं
र्यं कर्तव्यं। तं नलं घयेत्। क्षालयेत्सद्योजातेन वामदेवेन घर्षयेत्। धूपं दद्यादघोरेण लिपेत्तत्पु
रुषेण तु। मंत्रयेत्पंचमेनैव प्रत्येकं तु शतं शतं। मेरुं च पंचमेनैव तथाघोरेणामंत्रयेत्। मुद्राष्टकं दर्श
यित्वा प्रत्येकं पूजयेत् क्रमात्। ग्रथितं पंचभिः पूज्यं पूर्ववच्च यथा शिवः। क्षालयेत्पंचगव्येन सद्यो राम
जातेन सज्जलैरिति वचनात्। घर्षयेच्चंदनागरुगंधाद्यैरित्युक्तेर्द्रव्यैर्लेपयेच्चंदनमृगनाभिकस्तू ११
रीकुंकुमादिभिरिति मुद्राष्टकं आवाहनादिभिरिति। अनंतरं पूजाविधानमिति अन्यमणिष्वप्य
यं संस्कार इति वदंति प्रकारांतरमाह। योगिनीतंत्रे। भूतशुद्ध्यादिकां पूजां समाप्य तत्तु पूजयेत्।
गणेशस्य विघ्नेशादुर्गाश्चावाह्य पूजयेत्। तंत्रमालायां। पंचगव्येन तत्क्षिप्त्वा होममंत्रेच

मंत्रवित्। तस्मादुत्कीलयतां मालां स्वर्णपात्रे निधाय च। पयोदधिघृतक्षौद्रशर्कराद्यैरसकृन्मात्वा
तोयधूपांतरैः कृत्वा पंचामृतविधिं बुधः। क्रमात्तन्नैव संस्थाप्य स्थापयेच्छीतले जले। ततश्चंद
नसौगंधिककस्तूरीकुंकुमादिभिः। तामालिप्य हसौ मंत्रमष्टोत्तरशतं जपेत्। तस्यां नवग्रहा
न्दिशाद्दिक्पालांश्च प्रपूजयेत्। ततः संपूज्य च गुरुं गृह्णीयान्मालिकां शुभां। तथा सेवीत ने।
आदौ गणपतिं देवं सूर्यं विष्णुमुमापतिं। दुर्गांश्च प्रपूजयेद्विद्वान् मालायां सुसमाहितः। पंचगव्ये
क्षिपेन्मालां प्रसादेनाभिमंत्रितां। ततस्तूत्कीलयतां मालां स्थापयेद्धिमपात्रके। पंचामृतेन सं
स्नाप्य शीतलेन जलेन च। चंदनेन सगंधेन कस्तूरीकुंकुमादिभिः। अभिषेकं ततः कृत्वा मंत्रे
णानेन मंत्रवित्। प्राणाञ्जीवसमारूढमोंकारस्वरभूषितं। बिंदुनादसमायुक्तं मंत्रराजं प्रविन्य
सेत्। नवग्रहान् प्रपूज्य पित्वा ततो दिक्पालपूजयेत्। तिलेन घृतयुक्तेन शक्तितो हि मयेन्नतः। स्वर्ण
ने

तुं दक्षिणां दद्यात् विप्रांस्तु तोषयेत्ततः । अनेन प्रासादेन विन्यसेद्दृष्टो तरग्रातकृत्वा प्राणोऽजीवः [illegible] ।
स्वर्णपात्राभावे अश्वत्थपत्रं ग्राह्यं । उक्तवचनात् । अन्यस्तु कुण्डिकान्तरे । शिल्पिनं पूजयेद्दत्वा वस्त्र
गंधानुलेपनैः । सहस्रं कारयेन्मालां विशुद्धः स्वर्णरूपिणीं । यथायोग्यां च शक्तितो मालां कुर्याद्विचक्ष
णः । चूर्णमानेन सा कार्या पंचगव्ये च ग्रहं क्षिपेत् । सूत्रं चापि चतुर्थेन प्रक्षालयेदस्त्रमंत्रकैः । समानव
12 र्णसूत्रेण ग्रथयेद्धृदयामुना । सुवर्णादिगुणैर्वापि ग्रथयेत्साधकोत्तमः । ब्रह्मग्रंथिं ततो दद्यात्तना
गपाशमथापि वा । कवचेनाच बध्नीयान्मालां ध्यानपरायणः । सर्वशोषीत तो मेरुं सूक्ष्म हृदयसमन्वि १२
तां ग्रथयेत्प्रणवयोगेन बध्नीयात्साधकोत्तमः । एवं निष्पाद्य देवेशि प्रतिष्ठां च समाचरेत् । स्थंडिले
मंडलं कृत्वा यथाभागविधिक्रमात् । पूजयित्वा यथान्यायमिष्टदेवमनुक्रमात् । न्यासपूर्वं जपेन्मंत्रं
अष्टोत्तरसहस्रकं । जुहुयाच्च दशांशेन यस्य देवस्य यत्प्रियं । ततो मंडलमध्ये तु तां मालां स्थापयेद्बु

धः। अस्त्रमंत्रं ततोन्यस्य मूलमंत्रं ततो न्यसेत्। ॐ मानीतानि विन्यस्य देवकलाभिर्विलेपयेत्। अघोरहृदयमाला
द्य मालां कुर्यात्तदात्मिकां। ततो बलिं यथान्यायं दद्यात्ते साधकोत्तमः। एवं प्रतिष्ठामापाद्य मालायामिष्ट
देवतां। आचार्यं पूजयेन्मंत्री श्रीलिंगिनं च यथाविधि। नान्यमंत्रं जपेत्तत्र यदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः। अस्यादिन
न्यमंत्रस्य ग्राह्यः। बलिर्मालाया स्तेहि मद्यैः। अथान्तरतंत्रे। दृष्टेसूत्रे निपुंजीत जपेद्दृ ... सूत्रे
जीर्णसूत्रे पुनः सूत्रं ग्रथयित्वा शतं जपेदिति। शैवागमे। यथासंख्यं दृढे मालां ग्रथयित्वा समर्चयेत्। प्रति
ष्ठितायां मत्यां तु मंत्रं जपेदनन्यधीः॥ अथ विहितानि॥ नारदपंचरात्रे॥ ॥मनः संहननं मंत्रं मौनं म
न्त्रार्थचिंतनं। अव्यग्रत्वमनिर्वेदो जपसंपत्तिहेतवः॥ तथा॥ ॥तीर्थे मंत्रोपदेशश्च श्रद्धा च ...
मेपि। फलिष्यतीति विश्वास एतत्सिद्धेस्तु लक्षणं। श्रद्धा उत्साहः। त्रैलोक्यसंमोहनतंत्रे। ...
त्सर्यरहितः कामक्रोधविवर्जितः। सर्वदा लभते सिद्धिमन्यथा निष्फलं भवेत्। तथा ... ॥

कु॰ मै॰

13

नित्यनैमित्तिकं यद्य कुर्वीत तैर्वोथमोदितं। तदेव कर्म कुर्वीत तन्मनास्तत्परायणः। दांतस्त्रिषवणस्नायी मै
नी सन्मानितांतरः। पतेत वेश्मवं कर्म स्थिरधीर्नियतेंद्रियः। तथा गौतमः। स्वकर्मणि निरतस्य यतस्य सि
द्धिरदूरतः। दूरतोन्वितसिद्धिः स्यादिति तस्य द्विजोत्तमः। इतरस्य स्वधर्मरहितस्य दूरतोपि नि॰ कु
लेनापि न सिद्धिस्यादिति संभवः। तथा। क्रूरस्यापि न सिद्धिस्यादिति सत्यद्विजोत्तमः। तथा मैत्रायणे।
भूशय्या ब्रह्मचारित्वमौनं चर्या न सत्यता। नित्यं त्रिषवणस्नानं क्षुद्रकर्मविवर्जनं। नित्यपूजा नित्यदा राम
नं देवतास्तुतिकीर्तनं। नैमित्तिकार्चनं चैव विश्वासो गुरुदेवयोः। जपनिष्ठा ह्यादशैते धर्माः स्युर्मंत्र १२
सिद्धिदाः। ब्रह्मचर्यमष्टविधं मैथुननिवृत्तिः। तदुक्तं दक्षेण। स्मरणं कीर्तनं केलिः प्रेक्षणं गुह्यभा
षणं। संकल्पोध्यवसायश्च क्रियानिर्वृत्तिरेव च। एतन्मैथुनमष्टांगं प्रवदंति मनीषिणः। विपरीतं ब्र
ह्मचर्यमेतदेवाष्टलक्षणं। स्मरणात्कीर्तनप्रेक्षणानि अभिलाषपूर्वकानि केलिः परीहासादि बाह्य

चेष्टा। गुह्यभाषणं संभोगार्थं रहोमंत्रणं। संकल्पः मानसं कर्म अध्यवसायः संभोगं चेष्टा। त्रिषु वर्णास्त्रा
नं शक्तिविषये। स्नानं त्रिषु वर्णेषु प्रोक्तमशक्त्या हृदि वै रदिति। वेदव्यासं पायनस्मरणात्। क्षुद्रकर्मेदं मंदं षोत
थोन्मादस्तथोच्चाटभ्रममृमारणं। व्याधिश्चेति स्मृतं क्षुद्रं इति नारायणीयोक्तं। नित्यपूजात्मवं मेव जप
विधानात्। नैमित्तिकार्चनं अयनादौ विशेषपूजा। तदुक्तं मंत्रनेत्रप्रकाशे। अष्टोत्तरसहस्रं तु हुत्वा तत्पौर
मादरात्। जपेत्प्रतिदिनं यत्तु नित्य एष जपः स्मृतः। अयने विषुवे चैव ग्रहणे चेंदुसूर्ययोः। द्वादश्यां पूर्णि
मायां तु तेषु नैमित्तिको जपः। नित्यात्त्रिगुणितस्तेत्थ पूजा चैव हरेस्तथेति। एतथा कपिलपंचरात्रे। मंत्र
स्तदेवतानां तर तिथिवारे प्रयुज्य तामिति। तथा गौतमः। ततो गुरोः पादपद्मं पुष्पांजलिभिरर्चयेत्तत
स्मादाशीः सदाग्राह्यातत्तः संतोषमाचरेत्। संतुष्टे तु गुरौ देवः संतुष्टो नान्यथा भवेत्। तथागमरहस्यवचने।
संतुष्टो हि गुरुर्यस्य तस्य तुष्टं जगत्त्रयं। नास्त्यसाध्यं जगत्यत्र कृपया संन्ने गुरौ तु ने। हरिन्यसद्गुरोर्वाक्य

नक्तं दापि हि विकल्पयेत् । इति तथा कुंभसंभवः । स्नायाद्य पंचगव्येन केवलामलकेन च । अ॰ निस्मृति पुराणोक्त
मंत्रैः स्नायादनंतरं । अनुतिष्ठेदनुष्ठेयं शुचिस्तंतमानिशं । तथा वसिष्ठः । कृत्वा दैविदिक स्नानं नत्वा [illegible]
त्रिकमाचरेत् । इति तथा कपिलः । उपविश्य शुचौ देशे ततस्तर्पणमाचरेत् । विष्णुं चादेवता [illegible]
श्च मनुजानथ । तथा प्रपंचसारे । अथ हविष्याशी नक्ताशी वा जपेन्मंत्रांतरमिति वा [illegible] मनुः ।
14 तथा फेत्कारिणीतंत्रे । भैक्ष्यादी नियताहारः सकृद्रात्रौ विधीयते । दध्ना मूलफलैर्वापि कुर्याद्वा [illegible]
मन्वहमिति । रात्रौ दधिनिषेधाद्दिवाभोजनमिति केचिद्वदंति [illegible] तंत्रे । गुरुगोविप्रव
लेषु नदीनां धर्मरूपणो शुचाभवेदार्यमतिमैत्री न च द्रोहं समाचरेदिति । तथा गौतमः [illegible]
दा कार्यं गोषु शुश्रूषणं तथा । नित्यं गोषु प्रसन्नात्मा गोपालोपि प्रसादेति । तथा श्रीगोपालकल्पे । त
स्मात् होम्यः समभ्यर्च्य ग्रासं दद्यात्सुशोभनमिति ॥ । अथ निषिद्धानि । [illegible]

नेत्रे। नाप्रियं कस्यचिद्ब्रूयान्नानृतं वा कदाचन। न छायायामाक्रमेद्विद्वान् विभीतककरंजयोः। न कुर्यात्कस्यचि
त्किंचिन्न गृण्हीयाज्जपान्तरे। तैलाभ्यंगं न कुर्वीत न मधु मांसं विवर्जयेत्। स्त्रीषु संभाषणं नैव कुर्यात्कैर्वापि
मोहितः। न नग्नो न स्रग्गंधाढ्यो गीतवाद्ये विवर्जयेत्। विभीतककरंजयोरित्युपलक्षणं। विभीतकरंज
कास्तिक्ष्णिकायां नमं श्रयेदिति प्रयोगसारवचनात्। न गृण्हीयादिति सं तिसत्रवे असंभवे तद्दिने भक्षण
मात्रं ग्राह्यं। वक्ष्यमाणयुक्तेः। विमोहितः। कामपराशरः। तथा कुंभसंभवः। वाज्ञानः कर्मभिर्नित्यं नि
स्पृही वनितादिषु। स्त्रीशूद्रपतितव्रात्यनास्तिकोच्छिष्टभाषणं। असत्यभाषणं जह्यात् भाषणं परिव
र्जयेत्। सत्यरपि न भाषेत जपहोमार्चनादिषु। वर्जयेद्गीतवाद्यादिश्रवणं नृत्यदर्शनं। तांबूलं [illegible]
पंचपुष्पधारणमेव च। मैथुनं तत्कथालापं तद्गोष्ठिं परिवर्जयेत्। असंभाषणमत्यर्थं वर्जयेदस्य भोज
नं। कौटिल्यं क्षौरमभ्यंगमनिवेदितभोजनं। असंकल्पितकृत्यं च वर्जयेन्मर्दनादिकं। व्यजे दुष्टोदकं

स्नानं सुगंधामलकादिकं। सत्यैरित्यत्र प्रायश्चित्तमाह। नारदः। सकृदुच्चरिते शब्दे प्रणवं समुदीरयेत्। प्रो
क्षेपामरशाद्वेऽपि प्राणायामं समाचरेत्। बकृपलापे चाचम्यो न्यासांगानि ततो जपेत्। क्षुते ष्ठीवने तथा स्प
स्तनानां स्पृशते तथेति। तथा योगयाज्ञवल्क्यः। यद्विवाप्यमलो मस्याज्जपादिषु कथंचन। व्याहरेद्वैष्ण
वं मंत्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययं। इति। तथा वायव्यसंहितायां। पतितानामंत्यजानां दर्शने भाषणे स्मृते छि
15 तथो वायुगमने जृंभजे भये जपमुत्सृजेत्। प्राप्नावाचम्य चैतेषां प्राणायामं षडंगकं। कृत्वा सम्यग्जपेत्से राम
ऽपहास्यसूर्यादिदर्शनं। मार्जारकुक्कुटक्रौंचश्वानगृध्रखरकपीं। दृष्ट्वा चम्याचरेत्कर्म स्पृष्ट्वा स्नानं विधी १५
यते। एवमादींश्च नियमान्पुरश्चरणकृच्चरेदिति। तथा क्रोधमदं क्षुतं शिपो। निष्ठीवनविजृंभणादर्शन
स्वस्य नीचानां वर्जयेज्जपकर्मणि। आचामेत्संभवे चैषां स्मरेद्वा मां त्वया सह। ज्योतिषी चयपशेपह्वाकु
र्याद्वा प्राणसंयमं। मां महेशं त्वया पार्वत्या। तथा विष्णुधर्मोत्तरे। उपविष्टो जपेत्स्नातः स्वतपस्स्वच्छितादि

पु। पूजायां नाममन्त्रस्य सप्तवारान्प्रकीर्तयेत्। तथा फेत्कारिणीतंत्रे जपकाले दशावशेषे तु सिद्धि
त्रविन्नमः। प्राणायामं ततः कृत्वा ततः शेषं समापयेदिति। यदा चैवं भवेन्मंत्री स्वयमप्यशुचिर्नरः स्ना
त्वाचम्य यथापूर्वं न्यासं कृत्वा पुनर्जपेदिति। अत्र न्यासं अधिकारसंपादकं येन [illegible]
चित्तसंभवश्चतुः स्नानं। अन्यथा प्राणायाममषडंगकं विधाय शेषं समापयेदिति विज्ञायते तथा वै
शंपायनः। अस्नातस्य फलं नास्ति न चातर्पयतः पितॄन्। नायं तर्पयतो देवान्नासत्यमपि जल्पतो
नैकवासा जपेन्मंत्रं बहुवस्त्राकुलोऽपि वा। तथा योगिनीतंत्रे। अनास्थादिघ्नमत्यंतः म[illegible]मे
पि। कुलस्य संभावनाशक्तिः सिद्धिनाशाय निश्चितं। त्यजेदुष्टप्रवादं च परिवादं च वर्जयेत्। त्यजेदु
न संस्पर्शेद्दशकोटिभयं त्यजेत्। इति। तथा वायव्यसंहितायां। तुलसीषकं [illegible] मुक्त[illegible]
लावृतः। अपवित्रकरः शुद्धः प्रलपन्न जपेत्क्वचित्। असंवृतो करो कृत्वा शिरः संप्राप्तोऽपि वा।

चिंताद्याकुलचित्तोवा क्रुद्धोभ्रांतः क्षुधान्वितः। अनासनः शयानोवा गच्छन्नुत्थित एव वा॥ रथ्यायाम
१६ शिवस्थाने न जपेत्तिमिरांतरे। उपानद्गूढपादोवा यानशय्यागतस्तथा। प्र[illegible]यन जपे[illegible]
टासन एव वा। प्रमादादिना उत्तिष्ठति चेत्तदा हि। विक्षेपादथवालस्यात् जपहे[illegible] मार्जनादरे। [illegible]
दान्यासं षडंगं विन्यसेत्ततः इति। अपवित्रकरः पवित्रं कुशं विना दर्भैर्जाप्यत्कर्म विनास्ते [illegible]
राक्षसं तद्भवेत्सर्वं नेहामुत्रफलं भवेदिति कूर्मपुराणवचने। न तस्यावश्यकत्वा[illegible]
तथा नारदपंचरात्रे। अपवित्रकरो नग्नः शिरसि प्रावृतो [illegible] पिबा प्रलपन्वा न पेद्या[illegible]
लमाचरेत्। नग्नमाह [illegible]। नग्नो मलिनवस्त्रः स्यान्नग्नश्चार्द्रपटस्तथा। नग्नश्च स्या[illegible] वस्त्रः स्यान्नग्न
स्निग्धपटस्तथा। विकच्छोनुत्तरीयश्च नग्नश्चावस्त्र एव च। तथा भविष्यत्पुराणे। विकच्छः कच्छशेषश्च
बहिः कच्छस्तथैव च। एककच्छः कच्छशून्यो नग्नः पंचविधः स्मृतः। तथा देवलः। [illegible] सा भवेद[illegible]

16

तथा चाश्वलायनः स्मृतौ । परिधाने सितं शस्तं वासः प्रावरणे तथा । पट्टकूलं यथालाभं ब्राह्मणस्य वि
धीयते ॥ अविकं त्रसरं चैव परिधाने परित्यजेत् । शस्तं प्रावरणे प्रोक्तं स्पर्शदोषो न हि द्वयोः ॥ भोजने च
मलोत्सर्गे कुरु तत्र समाचरेत् । प्रक्षाल्य त्रसरं शुद्धं दुकूलं सर्वदा शुचिः ।

नग्नः कौपीनवाससौ इति च । तथा कात्यायनः । दानमाचमनं होमं भोजनं देवतार्चनं । प्रौढपादो न कुर्वीत स्वा
ध्यायं देवतर्पणं । आसनारूढपादस्तु जानुनोर्जंघयोस्तथा । कृतावसक्थिको यस्तु प्रौढपादः स उच्यते ।
उच्चनीयमानभिधाय मंत्रं तं च प्रकाशयेत् । शक्तावेवं सर्वमेतद् अशक्तो शक्तितो जपेदिति । अथ जपः ॥ ॥
तत्र कुंभसंभवः । गुरोर्लब्धस्य मंत्रस्य शश्वदावर्तनं हि यत् । अंतरांगाश्च ... गाचन्यासपूर्वं जपः स्मृतः ।
अंगे सुतीक्ष्णसंबोधनं । अक्षराणामंतरावर्तनं जप इति । बंधः । तद्भेदमाह ... यवीयसंहितायां । जप
स्यांतरावृत्तिः स उच्चोपांशुमानसः । यदुच्चनीचस्वरितैः शब्दैः स्पष्टपदाक्षरैः । मंत्रमुच्चारयेद्वाचा जपयज्ञ
ः स वाचिकः । शनैरुच्चारयेन्मंत्रं ईषदोष्ठौ प्रचालयेत् । किंचिच्छ्रवणयोग्यः स्यात् उपांशुः स जपः स्मृतः ।
जिह्वाजपः स विज्ञेयः केवलं जिह्वया बुधैः । धिया यदक्षरश्रेण्या वर्णस्वरपदात्मिकां उच्चरेदर्थमुद्दिश्य
स उक्तो मानसो जपः । जिह्वाजपो मानसभेदः । उच्चैर्जपो विशिष्टः स्याद्यज्ञाद्दशगुणैर्युतः । उपांशुः स्या
च्छतगुणोत परिग्राह्य पद्मकं दश विधिस्सर्वदा ॥ वस्त्रमध्ये द्विकं दत्त्वा च वस्त्रं शूगं चतुर्थ्यं ॥ एवं क्रमे
ण बध्नीयात् लक्षणं श्रुतिचोदितं ॥ इति विद्यामित्र.

कु० कौ०

छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः । तथा नारदपंचरात्रे । वाचिकः सर्वकार्येषु उपांशुः सर्वसिद्धिषु । मानसो मोक्ष
कार्येषु ध्यायेद्देवं च सर्वतः ॥ तथा महाभारते । सर्वेषामेव यज्ञानां जपयज्ञः प्रशस्यते । अहिंसया हि
भूतानां जायते सो महाफलः । जपनिष्ठो द्विजश्रेष्ठः सर्वयज्ञफलं भवेत् ॥ तथा श्रीभगवद्वचनं । यज्ञानां
जपयज्ञोस्मि तथा पद्मनाभीये । यावंतः कर्मयज्ञास्युः प्रदीप्तानि तपांसि च । सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां ना
17 र्हंति षोडशीं ॥ जपेन देवता नित्यं स्तूयमाना प्रसीदति । प्रसन्ना विपुलान् भोगान् दद्यान्मुक्तिं च शाश्वतीं ॥ रा०
मनुसंहितायां । ये पाकयज्ञाश्चत्वारो विधियज्ञसमन्विताः । सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हंति षोडशीं ॥ १०
अथासनं ॥ ॥ तत्र वैशंपायनः । सर्वसिध्यै व्याघ्रचर्म ज्ञानसिध्यै मृगाजिनं । वस्त्रासनं रोगहरं वेत्रजं
श्रीविवर्धनं । कौशेयं पौष्टिकं प्रोक्तं कांबलं दुःखमोचनं । वस्त्रमाविकं ॥ वस्त्रेतु कांबलश्रेष्ठं आसनं देव
तुष्टये । इत्युक्तरतंत्रवचनात् । कंबलं रक्तकाम्यार्थे । कंबलं चैवाभीष्टं [illegible] रक्तकंबलमिति वचनात् ॥ त

थावेत्रजंतालपत्रैश्चेति च। धर्मार्थकाममोक्षावाप्तिश्चैलाजिनकुशोत्तरे। अत एव कुशाजिनांबरैर्युक्तं चतु
रंगुलमूर्ध्वतः। चतुरस्रं द्विहस्तं च सुदृढं शुद्धं निर्मलं। आसनं कल्पयित्वा तु जपकर्म समारभेदित्युक्तो ना
रदेनेति॥ अथ निषिद्धः। वंशाश्मदारुधरणीतृणपल्लवनिर्मितं। वर्जयेदासनं मंत्री दारिद्र्यव्याधिदुः
खदं। नादीक्षितो विशेज्ज्ञानादुत्कृष्टसारा जिने गृही। विशेषाद्यतिर्वनस्थश्च ब्रह्मचारी च तत्स्मानदः इति॥
अथ जपपूर्वदिनकृत्यं॥ ॥त्रैलोक्यसंमोहनतंत्रे॥ शुभे मुहूर्ते नक्षत्रे शुद्धे काले यतव्रतः। गुरोरातो
समासाद्य ततः कर्म समाचरेत्। तथा सनत्कुमारकल्पे। अथ वक्ष्यामि मंत्रस्य पुरश्चरणमुत्तमं। कृता
भिषेको विधिवन्मंत्रं लब्ध्वा गुरोर्मुखात्। शुभे मुहूर्ते नक्षत्रे तिथौ स्नात्वा यथाविधि। विप्रान्संतर्प्य
यत्नेन भोजनाच्छादनादिभिः। भूवित्तवस्त्रभूषाद्यैः संतोष्य गुरुमात्मनः। संतोष्य गुरुमात[illegible]।
आरभेत जपं पश्चात्तदनुज्ञापुरःसरं। तथा प्रथमतंत्रे। क्षेत्रपालं च संपूज्य बलिं दद्याद्यथाविधि।

ति। वर्णांतिमो बिंदुयुक्तो क्षेत्रपालाय ह्रां नम इति पूजामंत्रः। बलिमंत्रश्च। पूर्वमेव हितं ह्रदयं यश्चादि
षी स्यात्पुरु ह्रयं। भंजपहितयं भयोनर्त्तयहितयं पुनः। ततो विघ्नपद ह्रं ह्रं महाभैरव तत्पर। क्षेत्रपा
लबलिं गृह्ण ह्रयं पावकसुंदरी। बलिमंत्रोयमाख्यातः सर्वकामफलप्रदः। तस्मै सपरिवाराय बलिं [illegible]ते
नचाहरेदिति। ततश्चोपवासः कर्त्तव्यः उत्तरवचनादिति॥ ॥अथ परदिने [illegible]
18
पिलपंरात्रे। एतन्नक्षत्रतिथ्यादौ करणे योगवासरे। मंत्रोपदेशो गुरुणा साधनं चा[illegible]शुभ[illegible]मेति।
दीक्षापुनश्चरणयोः समाननक्षत्रादिकं ज्ञेयं। तत्र नक्षत्राणि रत्नावल्यां। [illegible] रोहिण्य पुष्प
कं मृगशीर्षकं। हस्तस्वातीरनूराधा मघा मूलं च रेवती। अभिजिद्ध्रुवपांचेत्तित्था। उत्तरात्रय रोहिण्यो रे
वती पुण्यवासवं। धनिष्ठावायुमित्राश्विपित्र्यं त्वाष्ट्रं च मारुतं। ऐंद्रो वैश्व वह स्ताश्च दीक्षायां च शुभाव
हाः। वासवं ज्येष्ठं। वायु स्वाती। मित्रमनूराधा। अश्विनी। पित्र्यं मघा। त्वाष्ट्रं चित्रा। मरुतं मूलं। ऐंद्र

आर्द्रा। वैसम्वं श्रवणं तथा। पुष्यं च शतभिषक् चैवेति तथा। शिष्य त्रिजन्म नक्षत्रे विशाखा वाहस्ते

पुच। कुंभसंभवेनोक्ता। पूर्णिमा पंचमी चैव द्वितीया सप्तमी तथा। त्रयोदशी च दशमी प्रशस्ताः

सर्वकामदा। शुक्लपक्षे च कल्ये च दीक्षा सर्वसु भावहे दिति। कालोत्तरे भूमिकामैश्चिनेति स दर्तिसु

क्तिकामैः कृष्णपक्षेर तिच तथा। तत्रसारसंहितायां ब्रह्मा पाद्भूसाः पौर्णमास्युक्ता द्वादशी च ऊर्ध्वा

रिणः। चतुर्दशी शिवस्योक्ता वाच प्रोक्ता त्रयोदशी। द्वितीयानुश्रियः प्रोक्ता पार्वत्याः स्मृत तीयका।

चतुर्थी गणनाथस्य भानोः प्रोक्ता तु सप्तमी। तथा पंचरात्रे विष्णुदीक्षायां। द्वादश्यां शुक्लपक्षे च सत्य

संक्रमणे तथेति। मासाश्च कुंभसंभवेनोक्ता। मधुमासे भवेद् दुःखं माधवे रत्नसंचयः। मरणं भवति

ज्येष्ठे चाषाढे बंधुनाशनं। समृद्धिः श्रावणे नं भवेद्भाद्रपदे क्षयः। प्रजानामाश्विने मासि सर्वतः शुभ

मेव हि। ज्ञानं स्यात्कार्तिके सौख्यं मार्गशीर्षे भवत्यपि। पौषे तु ज्ञानक्षयो माघे भवेन्मेधा विवर्धनं॥

फाल्गुनेपिसमृद्धिःस्यान्मलमासंपरित्यजेत्।अत्रसारमासाग्राह्याः।सारेमासेकृतोद्वाहाविनिस्मरणात्॥क-
रणानि।रत्नावल्यां।शुभानिकरणान्याकृदीक्षायांचविशेषतः।शकुन्यादीनिविष्टिंचविशेषेणविवर्जयेत्।
आदिपदेच।किंस्तुघ्नचतुष्पदनागानांग्रहणं।योगाश्चतत्रैव।योगाश्चप्रीतिरायुष्मान्सौभाग्यःशोभनः
शुभः।सुकर्माधृतिर्वृद्धिर्ध्रुवःसिद्धिःसहर्षणः।वरीयांश्चशिवःसिद्धोब्राह्मोऐंद्रश्चषोडशेति।वासरा-
श्च।तत्रआदित्यमंगलसौरित्यक्त्वावारांश्चभृतये।इति।तत्रैवनिषिद्धानि।प्रतिपत्पूर्वाषाढार्धंचमीक-
त्रिकातथा।पूर्वभाद्रपदाषष्ठीदशमीरोहिणीतथा।द्वादश्याःसर्वनक्षत्रमर्यम्णाचत्रयोदशीनक्ष-
त्रलुंपाइत्येतेदेवानामपिनाशदाः।इति।सार्पनक्षत्रमाश्लेषाअर्यमोत्तरफल्गुनी।नीचस्थेवक्रसंस्थे
व्यतिचरणगणोनैबालवृद्धेस्तगेवासन्यासोदेवयात्राव्रतनियमविधिःकर्णवेधश्चदीक्षा।मौंजीब-
धोंगनानांपरिणयनविधिर्वास्तुदेवप्रतिष्ठावर्ज्याःसद्भिःप्रयत्नात्त्रिदशपतिगुरौसिंहराशिस्थितेच।

तथाश्वरः सर्वैर्विवर्ज्यस्यात्स्थिरराशिषु संस्थिता। त्रिषडायुगताः पापाः शुभाः केन्द्रे त्रिकोणगाः। दीक्षायां

तु शुभाः सर्वे रंध्रस्थाः सर्वनाशकाः। आयनेकादशस्थान पापाराहुकेतु क्षीण स्वपादाधिपतर णिधरणिर्थं

जरविज्ञाः पापयुतश्च मतः सोमस्य प्रथम चतुर्थ सप्तम दशस्थानानां केन्द्रसंज्ञा त्रिकोणस्थानानां नव पंचमं

शुभाः। पापोतरेरंध्रविद्धम ८ मस्थाने एवं विचार्य समीचीन समये ज्ञात्वारभेत्। नतु केंद्र स्विणाम्र्नि

कल्पो। साधयेत्प्रवरो विद्वान् पूर्वपक्षसमाश्रितः। पुण्यमुहूर्तेन क्षेत्रे तिथौ स्नात्वा यथाविधि नत्वा

गुरुंचविघ्नेशं नत्वा दुर्गां च मातरः। मातरं वंदनीयाइ इति शेषः। तथा कुत्र संभवः। बुधः संकल्पयकु बीज

पुरश्च श्यामाहरात्। तथा नारदीये। संकल्पं तु बुधः कुर्यात्स्वस्तिवाचनपूर्वकं। इति। तथा [illegible]। अभुक्त्वा

प्रातराहारं स्नात्वाचम्य समाहितः। सूर्यादि देवताभ्यश्च निवेद्य व्रतमाचरेदित्यन्वयः। व्रतं संकल्प्य निषेधो

नियतसंकल्पः। नतु क्वंकुत्र संभवेन। कर्तव्यस्य समस्तस्य नियमग्रहणं व्रतं। नियमव्यतिरेकेण सर्वं भव

तिनिषिध्यते। अभुक्त्वा आहारमिति एकवचनं प्राक् पूर्वदिने एकभुक्तं। कृत्वा तपोपवासः। शाकस्य एकभु
क्तं ज्ञेयं। सूर्यादिदेवताभ्यः सूर्यसोम इत्यादिना मत्स्यपुराणोक्तपर्यायेण निवेद्येत्यर्थः। तथा महाभारते।
गृहीत्वोदुंबरं पात्रं वारिपूर्णमुदङ्मुखः। उपवासं तु गृह्णीयात् तथा संकल्पयेद् बुधः। उदुंबरं पात्रं उदङ्मु
ख इति नियमार्थं। संकल्पयेन्मनसा। नियमेदिति एतस्य भाव एवे निवहवः। तथा गोतमः। अंतर्जानु कृ
त्वा सलिलं सकुशोदकं। फलं समभिसंधायेदिति। तथा कुंभसंभवः। निष्ठा मासामनेनैव साक्षात्कारो	20 राम
भवेद्ध्रुवमिति। साक्षात्कार इष्टदेवदर्शनं। अनेन पुरश्चरणेनेति। अत्र यद्यपि मनसा संकल्पयति वा	२०
चा अभिलषति। कर्मणा चोपपादयतीति हारीतस्मरणात्। तस्माद्यत्पुरुषो मनसा गच्छति तद्वाचा व
दति तत्कर्मणा करोतीति श्रवणाच्च। मनसा[illegible]गतस्य वाचाभिलापे क्रियमाणे [illegible] मनसाधि
गतेनैनैतत्कर्म मनसा वाचाप्यभिलापः कर्तव्य इति भाव्यते। अतो अमुककामेन मया इदं कर्तव्या इति

फलत्वेयोल्लेख एव प्रतीयते तथापि। मासादिमप्युल्लेखः कर्तव्यः तथा ब्रह्मांडपुराणे। मासपक्षति
थीनां च सामान्येन च सर्वशः। उल्लेखनमकुर्वाणो न तस्य फलभाग्भवेदिति। मासपक्षतिथीनां सर्व
शः। सर्वप्रकारेण सामान्यविषयभावेन तत्र सामान्येन मासपक्षतिथिपदे सविशेषतः। कार्त्तिकशुक्
प्रतिपदादिपदेन न दृश्यते च। इषेमास्यसिते पक्ष इत्यादि मुनीनां प्रयोगः। निमित्तानां देशकाल
दीनां सर्वप्रकारेण तत्र सामान्येन भारतवर्षपदेन तस्य सर्वकर्मफलं प्रतिहेतुत्वात्। तदुक्तं विष्णु
पुराणे। इतः संप्राप्यते स्वर्गो मुक्तिमस्मात्प्रयांति हि। तिर्यक्त्वं नारकत्वं च यांत्यतः पुरुषा मुने। न
खल्वन्यत्र कर्म मर्त्यानां कर्मभूमौ विधीयते। इति विशेषेण मधुराधिपतेन कालस्यापि सामान्यत।
अद्यत्यनेन विशेषतः सूर्योपरागादिपदेन न चैवं मासादीनां निमित्तानामुल्लेखद्वयप्रसंगः। संयो
गः पृथक्त्वन्यायेन सकृदुल्लेखस्योभयार्थत्वात्। उल्लेखनवचनप्रयोगमकुर्वतः फलभावश्रा

भिहितः। अथ एवं गारुडपुराणे। श्राद्धप्रकरणे। ॐ अद्यास्मिन्देशे अमुकमासि अमुकराशिगते स
वितरि अमुकपक्षे अमुकतिथावित्याद्यभिलापः। तथा अग्निपुराणे अद्य सोमार्कग्रहणे संक्रान्त्या
दौ सुतीर्थके इति। तथा। मकरस्थे रवौ माघे प्रातःकाले तथामले। गोष्पदेऽपि जले स्नानं स्वर्गदं प
पिनामपि। इति। पद्मपुराणे विधिवाक्ये मकरस्थे रवौ माघे गोविंदाच्युतमाधवेति। उक्तं एवमन्येष्व
21 पि विधिवाक्येषु श्रूयते। फलं चात्र मंत्रसिद्धिः। सकामानां तु वचनात् न च ऐहिकमंत्रसिद्धिः काम राम २१
इत्यभिलपनीयं। उक्तं नारदवचने नोभय सिद्धिः। पुरश्चरणफलत्वाभिधानादिति। तथा पू
जात्रैकालिकी नित्यं जपस्तर्पणमेव च। होमो ब्राह्मणभुक्तिश्च पुरश्चरणमुच्यते इति। भक्तेश्च संभवे
न जपादीनामेव पुरश्चरणेनाभिधानात्। पुरश्चरणमहं करिष्ये इत्यभिलपनीयमिति। न च। पुरश्च
रणस्य चिरसमयसाध्यत्वेन अद्य अमुकतिथौ पुरश्चरणं करिष्ये इत्यनुपपन्नं स्यादिति। साम्प्रतं।

करिष्यइतिकृधातोःकृतिमात्रार्थत्वात्कामनायाःकृतिसमानाधिकरणत्वेनवर्तमानत्विथोयथाकया
चित्कृत्यासंपादितयानन्वन्तिथोक्तेननिर्वाहन्वयोरिपपत्तेरित्यास्तांविस्तारः। अष्टारभ्येत्विकेविहि
तिअतःपरंआशौचेपिनजपबाधः। नदुक्तंविष्णुना। यज्ञव्रतविवाहेषुश्राद्धेहोमार्चनेजपे। आरंभेसूतकं
नस्यादनारब्धेतुसूतकं। आरंभोवरणंयज्ञेसंकल्पोव्रतजापयोः। नांदीमुखंविवाहादौश्राद्धेपाक
परिक्रियेति। तथाचायवीयसंहितायां। एवमुक्तेविधानेनविलंबत्वरितंविना। उक्तसंख्याजपंकुर्या
त्पुरश्चरणसिद्धये। देवतागुरुमंत्राणां-- संभावयन्निधीया। जपेदेकमनाःप्रातःकालान्मध्यंदि
नावधि। यत्संख्ययासमारब्धंतत्कर्तव्यमहर्निशं। यदिन्यूनाधिकंकुर्याद्व्रतभ्रष्टोभवेन्नरः। प्रातःका
लादित्युक्तेः प्रातःस्नानोत्तरमेवजपारंभः। नचजपार्थंसूर्योदयानंतरंस्नानानंतरंकर्तव्यः। अरु
णोदयस्नानेनाधिकाराभावादितिसांप्रतं। संध्यात्रयेस्नानमात्रयमाद्विधानात्। नाजस्रेस्नाया

इति स्नानानंतरं निषेधस्मरणात् नारदपंचरात्रे। निशावसाने शयनात् स्मृत्वा नारायणं प्रभुं। उत्था
22 येत्यादिना शौचादि कर्माभिधाय। दंतकाष्ठं ततो भुक्त्वा स्नायात् तदनु नारदः। इति प्रातःस्नानं चाभि
धाय। संपूज्याथ जपं कुर्यादित्यत्र अरुणोदयस्नाने न कर्माधिकाराभावे बोधकवचनाभावाच्च
मध्याह्नेनावधीति अक्तो दिवा चैव जपं कुर्यात्। पौरश्चरणिको विधिरिति। फेत्कारणीतंत्रे। दिवाए
ताभिधानात्। जपं रात्रौ च वर्जयेदिति कुंभसंभवेन। रजनौ निषेधाच्च। देशकालाद्युपद्रव संभ राम
वनायां चतुर्थप्रहरस्य द्वितीयमुहूर्तपर्यंतं जप्तव्यं। चतुर्थस्य मुहूर्तस्य। राक्षसीनाम सा वै स्या २२
गर्हिता सर्वकर्मस्विति। मत्स्यपुराणे निंदितत्वात्। इति तथापि गलोमते। नध्यातो नार्चितो मंत्रः
सुसिद्धोपि प्रसीदति। न जप्तः सिद्धिदो मंत्रः नाहुतः फलदो भवेत्। पूजा ध्यानं जपो होमस्तस्मान्मं
त्रचतुष्टयं। प्रत्यहं साधकः कुर्यात् स्वयं चेत् सिद्धिमिच्छति। जपस्यांते शिवं ध्यायेत् ध्यानस्यांते पु

नर्जपेत्। जपध्यानसमायुक्तः शीघ्रं सिध्यति मंत्रवित्। होमस्याप्यशांतरमाह। नारदः। संख्यापूर्त्तौ नि
जेष्ट्ये जपसंख्यादशांशतः। यथोक्तकुंडे जुहुयात् यथाविधिसमाहितः। अथवा प्रत्यहं जप्त्वा
जुहुयात्तद्दशांशतः। अतश्च सपर्याध्यानजपानामेव प्रतिदिनमावश्यकता। तथा वैशंपायनसंहिता
यां। नैरंतर्यविधिः प्रोक्तो न दिनं व्यतिलंघयेत्। दिवसातिक्रमात्पुंसो मंत्रसिद्धिर्भवेन्न हि। यावत्सं
ख्यं जपेदह्नि पूर्वस्मिंस्तावदेव तु। दिनांतरेऽपि प्रजपेदन्यथा सिद्धिरोधकृत्। इति तथा गोतमः। ध्या
नार्चनजपानां च प्राणायामास्त्रयस्त्रयः। आद्यंतयोर्विधीयंते नासिकापुटचारिणः। करमूलाद्यंगुलं
च तंत्रप्रकाशे। अंगुलीर्न वियुंजीत किंचित्संकोचयेत्तलं। अंगुलीनां वियोगे तु छिद्रेषु स्रवते जपः। अ
न्यमालायां तावदुक्तं रुद्रतंत्रे। जपादौ पूजयेन्मालां तोयैरभ्युक्ष्य यत्नतः। निधाय मंडलस्यांतः सर्वेहस्त
गतां चलां। इष्टमंत्रेण मालायाः प्रोक्षणं परिकीर्तितं। ॐ माले माले महामाये सर्वशक्तिस्वरूपिणि।

पु०दी० ८

23

चतुर्वर्गस्त्वयिन्यस्तस्तस्मान्मेसिद्धिदाभव।पूजयित्वाततोमालांगृण्हीयाद्दक्षिणेकरे।बीजंगणायइति

पूर्वमुच्चार्यतदनंतरं।अविघ्नंकुरुमालेत्वंगृण्हीयादित्यनेनच।मंडलस्योंतंनिधायसव्यहस्तगता

मभ्युक्ष्यपूजयेदितिसंबंधः।पूजायांमंत्रमाह।ॐमालेमालेइत्यादि।तथाजपंसमारभेत्।पश्चात्स्व

वेध्यानमास्थितः।हस्तेनस्वतमादायचिंतयेन्मनसाशिवां।चिंतइत्वागुरुंमूर्ध्नियथावर्णादिकुंभ

वेत्।मंत्रंचकंठतोध्यात्वापीतवर्णांहिरण्मयीं।महामायांचहृदयेआत्मानंगुरुपादयोः।आज्ञाचक्रे

ततःपश्चात्गुरोर्मंत्रस्यचात्मनः।विलंबयेन्मूलमंत्रेणचादिषोडशचक्रकं।आदिषोडशचक्रस्थां

साधकानंददायिनीं।चिंतयेत्साधकोदेवींजपकर्मसमारभेत्।भ्रुवोस्मरिनाडीनांत्रयाणांशात

रुच्यते।तत्स्यांतंत्रिपदस्थानंषट्कोणंचतुरंगुलं।रक्तंचकुलयोगस्तेराज्ञाचक्रमितीर्यते।कं

ठत्रयाणांनाडीनांवेष्टनेविद्यतेनृणां।सुषुम्नेलापिंगलानांषट्कोणंतत्षडंगुलं।तत्स्वद्दृचक्रमि

राम

१२

तिप्रोक्तं कंठास्य मध्यगं । त्रयाणामथ नाडीनां हृदये चैकतां भवेत् । तत्स्थानं षोडशारं स्यात्समांगुल
प्रमाणतः । तत्वे तदुक्तं योगज्ञै रादि षोडश चक्रकं । ध्येयानाममंत्राणां चिंतनस्य जपस्य च । यस्मा
दाद्यं तु हृदयं तस्मादादीति कथ्यते । पश्चात्प्रणवोच्चारणात् । तदुक्तमत्रैव । निःसेतु च यथा तोयं
क्षणं निम्नं प्रसर्पति । मंत्रस्तथैव निःसेतुः क्षणात्क्षरति यज्वनां । तस्मात्सर्वत्र मंत्रेषु चादौ तु वर्णाद्विना
नयः । पार्श्वयोः सेतुमादाय जपकर्म समारभेत् । मंत्राणां प्रणवः सेतुस्तत्सेतुः प्रणवः स्मृतः । तथा का
लिकापुराणे । चतुर्दशस्वरो योसौ ह्येष ओंकारसंज्ञिकः । स चानुस्वारच — भ्यां मंत्राणां सेतुरुच्यते ।
इति अत्र शिवादि पदस्तुपलक्षणं । सर्वपूजानुसंगमिति स्वयमभिधानात् । तथा पूजयित्वा ततो मा
लां गृह्णीयाद्दक्षिणे करे । मध्यमायां मध्यभागे वर्जयित्वा तु तर्जनीं । अनामिकाकनिष्ठाभ्यां यु
तायां नस्प्रभावतः । तापयित्वा तत्र मालामंगुष्ठाग्रेण तद्धृतं । प्रत्येकं बीजमादाय अ[illegible]ध्वेन भैरव ।

स्ता ।

पु०को०

25

प्रतिवारं पठेन्मंत्रं शनैरोष्ठं न चालयेत्। मालाबीजं नु जमध्यं स्पृशेन्न हि परस्परं। पूर्वं जपप्रयुक्तेनां
नांगुष्ठाग्रेण मेरवः। पूर्वबीजं जपन्यस्य परबीजं च संस्पृशेत्। अंगुष्ठेन भवेत्तस्य निष्फलः स जपः
स्मृतः। मालां स्वहृदयान्यसेत् कलाद् क्षिप्रपाणिना। देवीं विचिंतयज्जप्यं कुर्याद्धामेन संस्पृशेत्॥
इत्युक्तं विवृणोति पूर्वेति। अत्र निंदामाह। पूर्वबीजमिति। तथा शैवागमे। तर्जन्या न स्पृशेत्सूत्रं कं
पयेन्न विधूनयेत्। न स्पृशेद्वामहस्तेन करभ्रष्टं न कारयेत्। अक्षाणां चालनेंगुष्ठेनान्यमक्षं न सं
स्पृशेत्। जपकाले सदा विद्वान् मेरुं नैव विलंघयेत्। परिवर्तनकाले च संस्पृष्टं नैव कारयेत्। कलिं राम
कटकटाशब्दं डोलमानेचलन्मतिः। चलिते चैव विद्वेषः स्फुटिते व्याधिसंभवः। हस्तात्च्युते महावि २४
घ्नं सूत्रच्छेदे विनश्यति। चलिते मध्यमायांगं अंगुल्यंतरगते मणिः सूत्रगुणच्छेदेदित्यर्थः। तथा। कास
क्षुते तु कुर्यात् प्राणायाममेकमावर्तनं त्यजेत्। प्रमादात्तर्जनीस्पर्शो भवेदावर्तनं त्यजेत्। जपनिषिद्धसंस्पर्शे क्ष

ल यित्वा पुनर्जपेत् ॥ अथ योगिनीतंत्रे ॥ सर्वासामपि च मालानां मेरुपार्श्वे विधीयते ॥ न स्पृशेत्तं कदाचित्तु स्पृष्टे

~ क्षालनं पुनः ॥ तथा कपिलपंचरात्रे ॥ एकचित्तः प्रशांतात्मा हस्तसूक्ष्मकरः शुचिः ॥ मुखस्थो वीन्त्रतः श्रां

तः कंपोन्मीलनवर्जितः ॥ सविसर्गं समंत्रं च सबिंदुं साक्षरं स्फुटं ॥ न द्रुतं नातिविश्रांतं क्रमान्मंत्रं जपेत्सु

धीः ॥ नारदपंचरात्रे ॥ अक्षरादक्षरं यावत् सर्वदोषेण वर्जितं ॥ विलंबितं च नातीव तथा स्पष्टपदोद्भवं ॥ रिक्त

विक्षेपरहितं मत्य(?) लक्ष्यधियान्वितं ॥ एवं कृत्वा जपं विप्रः विनिवेद्यः स योगवित् ॥ तथा योगिनीतंत्रे ॥ अष्टो

त्तरशतं वापि जप्त्वांते शिरसि क्षिपेत् ॥ त्वं माले सर्वदेवानां प्रीतिदा शुभदा मम ॥ शिवं कुरुष्व मे भद्रे यशो

वीर्यं च सर्वदा ॥ पुष्कराक्षिशिखिबीजस्थं सूक्ष्मसूक्ष्मान्वितं भवेत् ॥ आकाशराशिसंयुक्तं शिरोहृदयसंयु

तं ॥ एष पंचाक्षरो मंत्रो मालायाः परिकीर्तितः ॥ ग्रहणे स्थापने चैव पूजने विनियोजयेत् ॥ पुष्करं हकारः ॥

शिखी रेफः ॥ सूक्ष्मसूक्ष्मं ईकारः हृदयं ॥ आकाशराशिभ्यां बिंदुर्धचंद्राभ्यां युक्तं हृदयं नमः ॥ फेत्कारि

लाक्षाकुसीतसिंदूरगोमयंचकरीपर्णं आलोड्य गुटिकां कृत्वा अपस्मारं व्याउ कारयेत्।

पीतं वै। यथाशक्तिजपं कृत्वा प्राणायामत्रयं चरेत्। नारदपंचरात्रे। जपं तद्नु कुर्वीत यथाशक्त्या युता
दिकां निवेदयेद्द्विजो स्तुत्वा वा कर्ममनसान्वितां ॐ पुंडरीकाक्ष विश्वात्मन् मंत्रमूर्ते जनार्दन। गृहाणमज्ज
पं नाथ मम दीनस्य शाश्वत इत्युक्त्वार्घ्योदकं पुष्पं कृत्वा दक्षिणपाणिना। अग्रतो निक्षिपेद्द्विजो मूलम
न्त्रेण नारद। मंत्रात्मा भगवान् विष्णुर्विचिरात्सिद्धिदो भवेत्। तथा शिवादौ धाहसो मन्त्रं भु। मानसो यो श्रु
भाष्याणां कुर्यादिकत मंजप। मूलस्याष्टशतं जप्त्वा न द्रुतं न विलंबितं। गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वं गृहाणास्म
25 त्कृतं जपं। सिद्धिर्भवतु मे देव त्वत्प्रसादात्त्वयि स्थिते। भोगी श्लोकं पठित्वा तु दक्षहस्तेन शंभवे। मूलमं राम
त्रार्घ्यतोयेन परहस्ते निवेदयेत्। इति तथा नारदपंचरात्रे। संभपूज्याथ जपं कुर्याद्यावद् प्रहरद्वयं। २५
तदूर्ध्वं पूर्ववत्स्नात्वा विशेषेण विधानवित्। न्यासावसानमखिलं कर्म कुर्यात्पुरोदितं। पूजाग्निहोम
पर्यंतं ततश्च जपमारभेत्। यावद्दिनावसानं तु भूयस्नात्वा ततो द्विजः। उपास्य पूर्ववत्संध्यां देवं संपूज

येत्पुनः। विसर्ज्य भोजयेन्नं कुर्यात्सततं तारकोदये। संध्यामुपास्य देवं पूर्ववद्यजेदिति संबंधः। तेनन्यासा
दिकं सर्वं त्रिसंध्यं कर्तव्यमिति। सायंसंध्यावंदनोत्तरमेव तत्कालीन सपर्येति चाभिहितमिति।। अथ भो
ज्यानि। त्रैलोक्यसंमोहनतंत्रे।। भिक्षाशी वा हविष्याशी शाकमूलफलाशनः। पयोव्रती वा नियतो जप
देकाग्रमानसः।। भिक्षास्वरूपमाह कुंभसंभवः। वैदिकाचारयुक्तानां शुचीनां श्रीमतां सतां। सत्कुलस्था
नजातीनां भिक्षाशी चाग्रजन्मनां। इति तथा नारदः। चरुमूलफलक्षीरदधिभिक्षान्नसक्तवः। एतत्सम
विधं प्रोक्तं पवित्रं व्रतिभोजनं। मूलादिकं विहितमेव। तथा कपिलः। याविधवा ग्रशाकं च पयोपदं ह
वहतपद्या। विष्यकं पूर्वपूर्वं प्रशस्तं स्यादशनं मंत्रसाधने। हविरुक्तं भकुंभसंभवेन। सितैक विधहैमंतं मुन्यन्नं वै यसंस्मृतं। सै स्वीय सं चित
अश्वशालित वक्षामनुत्कोल्यहर्तयत। दधिक्षीरं घृतं गव्यमैक्षवं गुडवर्जितं। तिलाश्चैव सिता मुद्गाः कंदं केमुक
वर्जितं। नारिकेलफलं चैव कदलीलवलीतथा। आम्रमामलकं चैव पनसं च हरीतकी। व्रतांतरप्रशस्तं॥

हि ल

26

हविष्यं मनुते बुधः। अवैलवमलभ्यं च यत्र शास्त्रं व्रतांतरे ॥ त्याज्यमेवात्र तत्सर्वं शुद्धिहेतुस्त्विहात्मजः। मुद्ग

मृष्टहितासी च विनीतः शांतचेतनः। मुन्यन्तं नीवारः। तथा शातातपः। हैमंतकं सिता स्विन्नं धान्यं मुद्गास्ति

लायवाः। कलायकंगुनीवाराशवास्तुकं पोलमेचिका ॥ षष्टिकाकालशाकं च मूलकं मूलकेतरत्। कंदं सैंध

वसामुद्रे गव्ये च दधिसर्पिषी। पयोऽनुद्धृतसारं च पनसाम्रौ हरीतकी ॥ पिप्पलीजीरकं चैव नागरंगकतिंति

णी। कदलीलवलीधात्रीफलान्यगुडमैक्षवं। अतैलपक्वं मुनयो हविष्यान्नं प्रचक्षते। मूलकं हविरं पि

वैलवानां निषिद्धं। तदुक्तं विष्णुयामले। पंचमांसं तथा मद्यं तथा वृंताकमूलके। निवेदयन्ते वत्तेत्र हरिः कीका

ति कीरतीति ॥ ॥ अथ वर्ज्यं ॥ तत्र कुंभसंभवः। लवणं च पलं चैव क्षारं क्षौद्रं रसांतरं। माषमुद्गम

सूराद्यान् कोद्रवान् चणकानपि। पलं मांसं क्षारं लवणमिति संबंधः। मुद्गाः सिताः रसांतरं शुक्तं।

आद्यग्राह्यात गृंजनादिकमपि वर्जनीयमिति। तदुक्तं। स्निग्धं च लवणं मांसं गृंजनं कांस्यभोजनं ॥

रा०

२६

माषाढकीमसूरांश्चकोद्रवांश्चपाकानपि। तांबूलं च द्विर्भुक्तं च दुःसंवासं प्रमत्ततां। वर्जयेदिति शेषः॥
अथ भोजनपर्यायः। तत्र कुंभसंभवः। उपस्तिर्यामिधार्येत्तत्सत्कृत्य प्रोक्षणादिभिः। पावयेद्वैदिकैर्
मंत्रैः पुनर्मूलेन मंत्रवित्। इति वैदिकैः प्रोक्षणादिभिः पावयेदिति संबंधः। मूलेन मंत्रयेदिति शेषः।
तथाह सोमशंभुः। हृदा संभोजयेन्मंत्री पूतैराचामयेज्जलैः। हृदा हृदयमंत्रेण जलं चाभिमंत्रितं पि
बेदिति। पलाशपत्रावल्यामेव भुंजीत नित्यकर्मवित्। कांस्यभाजनी दृनियम इति तत्वं॥ ॥अथ शयनं।
तथा। अथ शयानः शुद्धात्मा जितक्रोधो जितेंद्रियः। तथा नारदपंचरात्रे। भुक्त्वा शयीत शयने सुशु
द्धे च सुशीतले। अर्धरात्रे समुत्थाय पादशौचं भवेद्द्विजः। आचम्य देवं संस्मृत्य शीघ्रं संपूज्य पूर्ववत्।
जपं कुर्याद्यथाशक्ति अर्पयेच्च तथेश्वरे। इति तथा वैशंपायनः। शयनं कुशशय्यायां विन्यसेच्छुचि
वस्त्रधृत्। न दासः क्षालयेन्नित्यं अन्यथा विघ्नमावहेदिति। तथा वायवीयसंहितायां। अहतास्तर

27

पास्तीर्णे सदर्भे शायने शुचिः । मंत्रितेन च शिवं ध्यायन् प्राक्शिरस्को निशि स्वपेत् । शिवमित्युपलक्ष

णं । मंत्रितेनेष्टदेवतामंत्रेण । तथा महाकपिलपंचरात्रे । गुरुपादार्चनं कृत्वा उपवासी जितेंद्रियः । दर्भे

शयानस्ततो रात्रौ दृष्ट्वा स्वप्नं निवेदयेत् । उपवासी उपवासश्च उपावृत्तस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह

उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः । इति स्मृत्युक्तः । तत्र योगिनीतंत्रे । यज्जाग्रतो दूरमुदैतु दैवमाव

र्त्य मंत्रान् प्रयतस्त्रिरेतान् । लघ्वेकभुक् दक्षिणपार्श्वशायी स्वप्नं परीक्षेत यथोपदेशं । मंत्रानिति

बहुवचनेन सकलसूक्तं गृह्यते । तथा । ॐ भगवन्देवदेवेश शूलभृद्वृषवाहन । इष्टानिष्टे समाचक्ष्व

स्व मम सुप्तस्य शाश्वत । एवं स्मृत्वा कुशास्तीर्णे ततः प्रयतमानसः । निशान्ते पशुपतिं स्वप्नं शुभं वा

यदि वाऽशुभं । तथा पिंगलामते । तरा हि लिद्धयं शूलपारये द्धि द्ध ईरितः । स्वप्नमानवमंत्रो यं शंभु

नापरिकीर्तितः । नमो जाय त्रिनेत्राय पिंगलाय महात्मने । वामाय विश्वरूपाय स्वप्नाधिपतये नमः

स्वप्ने कथयमेतथ्यं च सर्वकार्येष्वशेषतः ॥ क्रियासिद्धं विधास्यामि त्वत्प्रसादान्महेश्वर ॥ तथा मंत्रे तंत्रप्र
काशे ॥ ॐ ह्स्क्ल कल्लोकाय विश्वमवेप्रभविष्णवे ॥ विश्वाय विश्वरूपाय स्वप्नाधिपतये नमः ॥ स्वप्नमान
वमंत्रोयं कथितो नारदादिभिरिति ॥ ॥ अथ शुभस्वप्नकाः ॥ स्वप्नाः ॥ तत्र योगिनीतंत्रे ॥ त्रिविधं दर्श
नं तस्य यथार्थमयथार्थकं ॥ अपाचकं यत्स्वस्थानां मंयतानां हि दर्शनं ॥ यथार्थंत यथार्थमनस्थानां
विकारजं ॥ अपाचकं मानसं च यथार्थफलमुच्यते ॥ एतेषां स्वरूपमाह यदिति ॥ दर्शनं देवतादीनां विकार
जं पित्तादीनां मानसं मनोविकारजं ॥ तथा आममसिद्धांते ॥ आद्ये वर्षात्वत्सरार्धाद्द्वितीयामे स्वप्नो वर्षपा
दात्तृतीये ॥ मासे पाकः शर्वरीपदतश्चेत्सद्यः पाको गोविसर्जेषु दृष्टः ॥ अद्ये यामे वर्षपाकः फलं एवम
ग्रेपि गोविसर्गे निशांते ॥ तथा क्रूरे च मामध्यमा स्यात् दृष्टे नोत्तमोत्तमे ॥ न विद्यते उत्तमोयं स्यामासि
द्धिरुत्तमे स्वप्ने इत्यर्थः ॥ तानेवाह ॥ स्वप्ने पद्मपतिं वै देवं निचेष्टं सर्वतो मुखं ॥ गुरुं पमा [illegible] समुखं निर्मल

28

चंद्रमंडलं। गंगां गां भारतीं भानुं लिंगिनं लिंगमेश्वरं। प्रसन्नं तत्र जानीयात् सिद्धिं सप्तनिदर्शने। २। प्रसन्नं
निजनाथं। अत एव सिद्धिमपि पंचरात्रे। क्षितिलाभक्षतजाम्बितरणं चाग्निपूजनं। होमश्चाज्वलितेव नौ
संग्रामविजयस्तथा। हंसकोकमयूरादिरथारोहणमेव च। कोकश्चक्रवाक आदीनां सारस आदीयते
सारसरथारोहणमितिवचनात्। तथा कपिलः। कन्यां छत्रं रथं दीपं प्रासादं कमलं नदीं। कुंजरं वृषभं
माल्यं समुद्रं फलितं द्रुमं। पर्वतं चैव हयं मेध्यमामं मांसं सुरासवं। एवमादीनि सर्वाणि दृष्ट्वा सिद्धिमवाप्नु ग म
यात्। तथा स्मृतिः। यथा कर्मसु काम्येषु स्त्रियं स्वप्नेषु दृश्यते। समृद्धिं तत्र जानीयात्तस्मिन्स्वप्ननिदर्शी २८
ने। तथा भैरवीतंत्रे। नदीसमुद्रतरणमाकाशगमनं तथा। भास्करोदयनं चैव प्रज्वलंतं हुताशनं। ग्रह
नक्षत्रताराणां चंद्रमंडलदर्शनं। नक्षत्राणि अश्विन्यादीनि। ताराः तदन्याः। हर्म्यस्यारोहणं चैव प्रा
सादशिरसोपि वा। नागाश्ववृषभेंद्राणां तरुशैलाग्ररोहणं। विमानगमनं चैव सिद्धिमंत्रस्य दर्शनं॥

लाभसिद्धितरैश्चैवदेवीनांचैवदर्शनं। एवमादीनि संदृष्ट्वा नरः सिद्धिमवाप्नुयात्। स्वप्नेतुमदिरापानमाम
मांसस्यभक्षणं। क्रिमिविष्ठानुलेपंच रुधिरेणाभिषेचनं। भोजनं दधिभुक्तस्य स्वेतवस्त्रानुलेपनं। सिं
हासनं रथं यानं ध्वजं राज्याभिषेचनं। रत्नास्याभरणादीनि दृष्ट्वा स प्रसीदति। तथानारदपंचरात्रे।
गुरुर्देवो द्विजः कन्या गोगजाश्वाश्च केसरि। दर्पणं शंख भेर्यश्चतंत्री वाद्य गोरोचनं। तांबूलभक्षणंचैव
तथाऽभ्यभिनंदनं। सिद्धंनमाममांसंचमध्यस्त्रीमदिरासवः। चित्रंयानंसितवस्त्रंतथान्यश्वेतचंदनं।
माल्यमुक्ताफलेहारः पूर्णः समुदितः शशी। प्रचंडकिरणः स्वस्थो निम्नगाटमहोदधिः। प्रभफु
ल्लपादपः शालीरोचनं कुंकुमं मधु। लज्जाः सिद्धार्थकाबीजं नवभांडंचपायसं। इयसंजोयच शचार्यो
गायत्रीचरसंगता। मनःप्रीतिकरश्चान्ये लोकेयं सापदंगता। सर्वेसम्पाः शुभाः प्रोक्ताः सिद्धमांस
फलप्रदाः॥ अथाशुभासूचकाः॥ ॥तथानारदपंचरात्रे। अतोन्ये विपरीताश्चमनसः खेददा

श्रेये ॥ गर्हितो लोकविद्विष्टः स्वप्नास्तेभ्यः शुभावहाः ॥ अतः उक्तशुभस्वप्नकालकपिलपंचरात्रे । चंडा
लेकलहं भंकाकं गतं शून्यमंमंगलं । तैलाभ्यक्तो नरं नग्नं शुष्कवृक्षं सकंटकं । प्रासादमतलं दृष्ट्वा
नरो रोगमवाप्नुयात् । करभं कलभं रथं तैलेभ्यक्तिः । अथ प्रायश्चित्तं । तत्र कपिलपंचरात्रे । दृष्ट्वा
दुःस्वप्नकं चैव होमात्सिद्धिमवाप्नुयात् । तथा पिंगलामते । शुभाशुभं संवदेन्न स्यन्नु कुर्याद् शुभे शांतं ।
 अ[illegible]स्त्रेणेति क्रमाद्विद्वान् इति । तथा नारदपंचरात्रे । दृष्ट्वा समाचरेद्धोमं दंतकाष्ठोद्धितं मुने । केव 
लेनाथवाज्येन सिंहमंत्रेण शांतये । दंतकाष्ठप्रकरणे तावदाहस्वयं । शांतसहस्रं साष्टं वा यथा 
शक्त्याथवा हि द्विज । अस्त्रसंपुटितेनैषां नाम्नां स्वाहान्वितेन चा दोषाजहीजहीत्येवं वदन्नामाव
सानगं । अस्त्रसिंहमंत्रयोर्विकल्पः । एषां दोषनिदानानां दुःस्वप्नसूचितानां जहि नहीत्येव मि
त्यर्थः ॥ ॥ अथ स्वप्ननिवेदनं ॥ ॥ शिष्यस्तुस्तु विराचांतः पृष्ठस्तो गुरूत्तमं । प्रणम्य शि

रसाहृष्टस्तस्मैस्वप्नंनिवेदयेत्॥नारदपंचरात्रे॥स्वप्नेवाक्षिसमक्षंवाआश्चर्यमतिहर्षदं॥अकस्मा
द्यद्विजायेतनरख्यातव्यंगुरोर्विना॥मंत्रप्रसादजनितंलिंगंचनगुरोर्विना॥प्रकाशनीयंविप्रेंद्र
कस्यचित्सिद्धिमिच्छता॥प्रकाशयतियोमोहाद्दोत्सकस्यापीमंत्रजंफलं॥निष्फलास्थाश्चतासस्य
सिद्धयोयांतिदूरतः॥आविर्भवंतिदुःखानिशोकाश्चविविधानपि॥ ॥अथसिद्धिचिह्नानि॥
वक्रतुंडकल्पे॥चित्तप्रसादोमनसश्चतुष्टिरल्पाशितास्वप्नपराङ्मुखत्वं॥तथाभैरवीतंत्रे॥ज्योतिः
पश्यतिसर्वत्रशरीरंवाप्रकाशयुक्॥निजंशरीरमथवादेवतामयमेवहि॥नारदपंचरात्रेपि॥
मंत्राराधनसक्तस्यप्रथमंवत्सरत्रयं॥जायंतेबहवोविघ्नानियमस्थस्यनारद॥नोद्वेगंसाधकोः
याति कर्मणामनसायदि॥त्रितीयवत्सरादूर्ध्वंराजानश्चमहीभृतः॥प्रार्थयंतेनुरोधेनगर्वितः
अपिमानिनः॥प्रसाधः क्रियतांनाथममोद्धरणकारणं॥प्रज्वलंतंचपश्यंतितेजसादिभवेनच॥

पु० कौ०

अतस्ते मुनिशार्दूल निष्ठुरं वक्तुमक्षमाः। नवमाद्वत्सरादूर्ध्वं स्वयं सिध्यति मंत्रराट्॥ नानाश्चर्याणि हृद
ये मंत्रसिद्धिमयानि वै। अत्यानंदप्रदान्यासन् प्रत्यक्षेण बहिस्तथा। जडद्धिस्त्वक्षणो विप्र क्षणमस्तो
प्रहर्षितः। क्षणं दुंदुभिनिर्घोषं शृणोत्यंतरिक्षतः। क्षणं च मधुरं वाद्यं नानागीतसमन्वितं॥ आ
३० जिघ्रती क्षणं गंधान्नू कर्पूरमृगनाभिजान्। उत्पतंतं क्षणं चापि पश्यत्यात्मानमात्मना। चंद्रार्ककि
रणाकीर्णं क्षणमालोकयेन्नभः। गजगोवृषनादांश्च शृणुयाच्च क्षणं द्विजा। निर्भरांबुदसंक्षोभं राम
क्षणमाकर्णयेत्यपि। विद्युज्ज्वालाकुलं पश्येत् क्षणं क्षितितलं तथा। तोयपूर्णं क्षणं पश्येत्समयं ३०
भूमिमंडलं। ऋग्यजुःसामघोषांश्च क्षणमाकर्णयेत्यपि। तारकाणि विचित्रांश्च योगिनो नभसि स्थिता
न्। पश्यत्यग्रह यंतश्च क्षणमंतर्द्दती सदा। क्षणं किलिकिलारावं हं सबाह्वोरवं क्षणं। क्षणमेघोद
यं पश्येत् क्षणं रात्रिं दिनेमति। रात्रौ च दिवसालोकं सूर्यं च क्षणमीक्षति। बलेन परिपूर्णश्च तेजसा भा

स्वरोयमः॥ पूर्णेंदुसदृशः कांत्यागमने विहगोयमः। ज्ञानेन युक्तः शौचेन गांभीर्येण स्वरेण च। स्वल्प
ज्ञानेनाकृतज्ञानाबहुज्ञानापेन विद्यते॥ विण्मूत्रयोरथाल्पत्वं भवेद्भिज्ञाजयस्तथा॥ जपध्यानगतो मंत्री
न खेदमधिगच्छती॥ विना भोजनपानाभ्यां पक्षमासादिगं मुने। इत्येवमादिसिद्धिचिन्हे महाविस्मयका
रिभिः। प्रवृत्तैः संप्रबोद्धव्यं प्रसन्नो मंत्रराडिति। तथा बोधायनः। सिद्धस्मृतीणि चिन्हानि दाता भो
क्ता प्रयाचकः। दाता भोक्ता प्रयाचक इत्यर्थः। तथा प्रपंचसारे। ततोस्य प्रत्ययास्त्वेवं जायंते जप
तो मनुं। अधिष्ठितं यस्य दोषं निस्तमिसंग्रहं भवेत्। अर्काभस्तेजसा सौम्यवत्ता न [illegible] संततं कि
करीस्याज्ञागानश्यंतिनं दृष्ट्वातमथ च धनधान्याकुलं तत्समीपं। देवानित्यं नमोस्मै विदधति धर
णी सूनैवदंशंति पुत्राः सर्वस्तास्युस्तपुत्रास्तनु विसदोपरं धाम विष्णोः समुपादिति। एवं कृतेपि न
सिध्यति चेत् हृदयंत्रयं वा कुर्यादिति। तदुक्तं फेत्कारिणीतंत्रे। कर्मणा प्रबलेनैव प्रतिबंधविरोधिना।

कु०कौ०

31

यदि सिद्धिं न लभते द्विस्त्रिर्वा पुनराचरेदिति ॥ ॥अथास्य मंत्रसिद्धिपर्यायाः॥ तथा कुंभसंभवः। अ
थवा सोमग्रहणे त्रिरात्रोपोषितः शुचिः। सिंधुगामिनदीतीरे यावद्ग्रहणमोक्षणं। तावत्कालं जपेच्छु
द्धस्ततो होमादिकं चरेत्। त्रिरात्रोपवासस्त्वशक्तपरः। यथा अथवा अन्यप्रकारेण पुनश्चरणमुच्यते।
ग्रहणेर्कस्य चंद्रस्य वा शुचिः पूर्वमुपोषितः। नद्यां समुद्रगामिन्यां नाभिमात्रेंभसि स्थितः। समुद्रगा
मिन्यसंभवे तावदाह। चंद्रसूर्योपरागे तु स्नात्वा प्रयतमानसः। स्पर्शाद्धि मुक्तिपर्यंतं जपेन्मंत्रं समा
हितः। एतेनोपवासोपि शक्तपर एवेति ज्ञायं। तथा कपिलः। कृष्णाष्टमी चतुर्दश्योर्ग्रहणादौ च साध राम
कः। मंत्रयेत्साधयेद्दक्षः जपहोमार्चनादिभिः। क्रियाभिर्भूरिभिस्तस्य सिध्यंत्यन्येपि साधनादिति। ३१
कृष्णाष्टमी चतुर्दश्योरित्यत्र विवृणोति कुंभसंभवः। कृष्णाष्टमीं समारभ्य यावत्कृष्णचतुर्दशी।
देवं ध्यात्वा जपेन्मंत्रं अयुतानां चतुष्टयं। दशांशं होमयेच्चापि तर्पयेद्दशिषिंचये त्तानतस्सिद्धो भवे

द्विधाः काम्यकार्मणि कारयेत्॥ इति॥ ॥ तथा। कुलप्रकाशतंत्रे। मंत्री तु प्रजपेन्मंत्रं मातृकाक्षरसं
पुटं। क्रमोत्क्रमाच्छतावृत्या मासमात्रसिद्धो भवेन्मनुः। मातृकाजपमात्रेण मंत्राणां कोटिकोटयः। स्फु
सिद्धाः स्युर्न संदेहो यस्मात्तस्मान्न दुष्कृतमिति। क्रमोत्क्रमान्मातृकाक्षरसंपुटमित्यर्थः॥ तथा शा
रदातिलके। भूतलिप्या पुटीकृत्य यो मंत्रं भजते नरः। क्रमोत्क्रमाच्छतावृत्या तस्य सिद्धो भवेन्मनुः।
अत्रापि पूर्ववदन्वयः। जपावधिमाह कुलप्रकाशतंत्रे। मासमात्रं जपेन्मंत्रं भूतलिप्या पुटीकृतं।
क्रमोत्क्रमात्सहस्रं तु तस्य सिद्धो भवेन्मनुः। इति शास्त्रं तु। गुरुजप्तमंत्रपरो। भूतलिपिमाह शारदाति
लके। पंचह्रस्वाः संधिवर्णा व्योमेराग्निजलंधरा। अंत्यमाद्यं द्वितीयं च चतुर्थं मध्यमं क्रमात्। पंच
वर्गाक्षराणि स्युः वान्तश्वेतेंदुभिः सह। एषा भूतलिपिः प्रोक्ता द्विचत्वारिंशदक्षरैः। पंचह्रस्वाः।
अ इ उ ऋ ऌ। संधिवर्णा। ए ऐ ओ औ। व्योमः हकारः। इरा वायुर्यकारः। अग्निः रेफः। जलं वकारः।

धरालकारः ॥ एभिः पंचभिरेकोवर्गः ॥ अंत्यंतु आदिपंच ॥ आद्यं कादिपंच ॥ द्वितीयं खादिपंच ॥ चतुर्थं
घादिपंच ॥ मध्यमं तृतीयं गादिपंच ॥ वांतः आकारः ॥ श्वेत ष्मकारः ॥ इंदुः सकारः ॥ इति ॥ ॥ तथावा
यवीयसंहितायां ॥ त्रिकालं गंधपुष्पाद्यैर्योर्च्यते देवतानिशि ॥ पुरश्चरणकृत्येन विनैवासोपसीद
ति ॥ तथा कादिमते ॥ यायोमंत्रस्तस्यतस्यवर्णान्वक्षे षट्‌विधिविनिर्मिता ॥ तत्र द्वर्णोद्भसंख्या स्त्रियुगि
कानंत्रसिद्धिदा ॥ तथाभिषेकस्तद्गरणं तदादस्तद्धि लेपनं ॥ तत्पूजा च तथा सिद्धिदायिकास्यांनचा
न्यथा ॥ ॥ तथा प्रपंचसारे ॥ नंदनकुचंदनागरु कर्पूरोशीरसेगजलघु णाः ॥ तक्कोलजातिमांसी
मुरचोरग्रंथिरोचनापत्राः ॥ पिप्पलबिल्वरुहारुणलपीकलवंकाद्दकुंभितंदिल्यः ॥ ओदुंबरीकादम्ब
विकालजंदरपुष्पिकामयूरशिखा ॥ पुष्पाग्निमंधसिक्का कुशांद्वदर्भाश्वकलकदरपुष्पा ॥ ॥ रोहिडुं
डुकवृहतीपटली चित्रामलस्यपामार्गानि ॥ शतमखलता हरिणा विष्णुक्रांतामुसल्यथांजलिनी ॥ ॥

दूर्वाश्रीदेवी सहेतथैवलक्ष्मीनदाभद्र। आदीनामिति कथितावर्णानांक्रमवशाद्दोषधयः॥ कुमुलीकाक
षायभसितप्रभेदतोनिखिलसिद्धिदायिन्यः। रोगःकुष्ठंजलंडीबिलंकुंभिकटूफलः। वंदिनीगुडा।
अश्मविकः। पाषाणभेदः। दरपुष्पिकाशंखपुष्पी॥ अग्निमंडुग्धः। गोडभाषय। आम्यंलः। सिंहीमु
ऊपणाशिकुवाभ्यांदर्भा। अंजलिनीपिया। श्रीदेवीश्रीलता। सहाकुमारी। लक्ष्मीभार्गी। सदाभद्रा।
भद्रमस्तः। बीजेनावदक्षरोषधियाह्या। तथामंत्रतंत्रप्रकाशे। संस्कृतः पूजितंमंत्रंदत्वाशिष्यायदेशि
कः। कुर्यादथतयोरैक्यशास्त्रहष्टेनवर्त्मना। मंत्रविदह्कृ यित्वातुनामवर्णैर्यथाक्रमं। आद्यंतेसन्तलं
नामततःप्रणवमालिखेत्। स्वराःपत्रेषुसंलेख्य ध्यायेत्तानमृतात्मकान्। भूर्जेरोचनगंधाद्यैःपद्म
मध्येसुशोभने। मृदापवित्रयावेष्ट्यतत्पुनःसिक्थकेनच। निक्षिपेगन्मधुरेतांकुम्भपयलघुभाजने
क्षीरपूर्णेनवेकुंभेतत्क्षिपेल्लघुभोजने॥ धारयेद्देशिकःकुंभमग्निकुंडसमीपतः। मत्रसाधको

रैक्यसिध्यर्थंजुहुयात्ततः।मूलमंत्रेणमंत्रज्ञः।सहस्रंजातमेववा।कुंभेसंपातयेद्दैवमधुरापांज्ञ
यंश्रुभं।एतद्योनविजानातिनासोसाधकउच्यते।रहस्यंकथितंचैतनवेदेद्यस्यकस्यचित्।उ
त्तमायतुशिष्यायसत्पुत्रायाथवावदेत्।इतिदिति।विदर्भितमाहशारदातिलके॥मंत्रार्णद्वंद्वमध्य
स्थंसाध्यनामाक्षरंलिखेत्।विदर्भएषविज्ञेयइति।द्रावणंबोधनंवश्यंपीडनंपोषशोषणं।
दहनंचबुधःकुर्यात्ततःसिद्धोभवेद्ध्रुवं।द्रावणंवारुणेबीजेग्रथनंक्रमयोगतः।तन्मंत्रयंत्रमालि
ख्यशिलाकर्पूरकुंकुमैः।उशीररोचनाभ्यांचमंत्रंसंग्रथितंलिखेत्।क्षीराज्यमधुतोयानांमध्ये
तल्लिखितंक्षिपेत्।पूजनाज्जपनाद्धोमाद्द्रावितःफलदोभवेत्।शिलामनःशिला।ग्रथनं॥ए
केकांतरितंयत्तुग्रथनंतत्प्रकीर्तितं।तथाद्रावितोपिनसिद्ध्येत्तत्रबोधनंतत्रकारयेत्।सारस्व
तेनबीजेनसंपुटीकृत्यतंजपेत्।एवंबुद्धोभवेत्सिद्धोनचेद्वश्यंचकारयेत्॥संपुटमाह॥ना

राम
३२

नामाद्यंतेकृतोमींहं मंत्रः संपुटंप्राङ्कुरार्यकाः। इति। कुचंदनंतथानारीहरिद्रामदनोशिला। मदनेकु

स्तूरी। एतैस्तु। लिखितोमंत्रो भूर्जपत्रे सुशोभने। कंठेधृतोभवेत्सिद्धोनोमवेत्कुर्याच्चपीडनं। अधरो

त्तरयोगेनयदानीयस्त्रिपावै। ध्यायीतदेवतांतद्वद्दधरोत्तरस्तूपिणीं। विद्यामादित्यदुग्धेनलि

खिताल्कल्यचाग्निणा। तथाभूतेनमंत्रेण होमः कार्योदिनेदिने। पीडितोलज्जयाविष्टः सिद्ध्येन्न

हिशोषयेत्। बाल्लाततीयबीजेनपुटितंमधुदुग्धतः। धारयेल्लिखितंमंत्रमथवाशोषणंचरेत्।

भृगुः श्रुकस्वरयुतः सर्गीस्यादंतवर्णकः। भृगुः सकारः श्रुकस्वरंदकारः। अंत्यवर्णः बलाया

इति। द्वाभ्यांचवायुबीजाभ्यांलिखेन्मंत्रविदर्भितं। तद्भस्मधारयेत्कंठ नोचेद्दाह्योग्निबीजतः।

मंत्रार्णान्वह्निबीजेनचतुर्दिक्षुसमावृतान्। लिखेत्पलाशतैलेनधारयेत्कंठदेशतः। सिद्धि

स्यान्नात्रसंदेहोमंत्रइत्याह शंकरः॥ ॥इतिश्रीमाधवाचार्यवज्रितनयश्रीमन्मुकुंदे

अथांग्निनिर्णयः॥ से कालितिथि वरियुता कृता ग्राज्ञो ने गुणे चे सुप्यि न कैवा सा॥ सोयामायुतो ने
शालिपुण्ये शोभे ग्राणार्थना शो दिविना तले चातरणि विद्वगुना स्करे चंद्रमा कुजश्चरे
विधुलुदकृतकः॥ रविनता गणाये द्विनर्नक्रमानसशि रवंगं त्रितयं चितयं सं वे

विरचितायां पुरश्चरणकौमुद्यां प्रमाणपरिच्छेदो द्वितीयः॥ ॥छ॥ ॥अथ होमपर्यायो विचार्य
ते॥ तत्र वायवीयसंहितायां॥ अथाग्निकार्यं वक्ष्यामि कुंडे वा स्थंडिलेपि वा। वेद्यामायसपात्रे वा मृ
ण्मये वा नवे शुभे॥ तथा ज्ञानार्णवे। नित्यं नैमित्तिकं होमं स्थंडिले वा समाचरेत्। गोमयेनोपलिप्ता
३५ यां भूमौ स्कस्थलरूपके। हस्तमात्रं तु तत्कुर्याद्वालुकाभिः सुशोभनं। अंगुलोत्सेधनं युक्तं चतुरस्रं
समंततः॥ तथा क्रियासारे। समोच्छ्रिद्दिक्षु प्राक्प्रवं ह प्रागुदक्प्रवणोपि वा। उदक्प्राक्प्रदेशो वा राम
स्थंडिलस्य स्थलं स्मृतं॥ प्रत्यक्प्रवणः॥ तथा स्थंडिलं वालुकाभिर्वा रक्तमृद्ध्यजसापि वा। हस्तमात्रं स्थं ३८
डिलं वा संक्षिपेद्धोमकर्मणि। अत्र संक्षिप्तमित्यभिधानात् सहस्रादिसंख्याहोमः स्थंडिले न कर्तव्य
इति केचित्। तन्न हेमाद्रिविलिखितवचनविरोधात्। तथा वायुपुराणे। होमसमारंभे कुंडे स्थंडि
ले वाथ पूजिते। अग्निप्रणयनं कृत्वा ह्याचार्यः सर्ववेदवित्। तिलहोमं व्याहृतिभिः षोडशसहस्रकं॥

चांद्रे चित्राधारपूर्वक्। पुस्त्रीगर्भव स्यादि तु सा च ना रत्ये। सोरे स्थितसे चरकर्म विधाना स
त्रमासे धनगर्भपूर्वं।

अथवा मिन्दा सुवर्णा ना करमानन्तु रौं गुलोच्च मल्लो। हवने विदधीत वा गुलोच्चं
विबुधस्य डि मेव वेद कोणे।

तथा पद्मपुराणे॥ कुंडे वा स्थंडिले वापि तत्र होमो विधीयते। अयुतं होमसंख्यायां च पाठाद्यं समिथम
थ्येति। अथ कुंडं तत्र च। खाताधिके भवेद्रोगी हीने धेनुधनक्षयः। वक्रकुंडे तु संतापं मरणं छि
न्नमेखले। मेखलारहिते शोकोऽप्यधिके वित्तसंक्षयः। भार्याविनाशनं कुंडं प्रोक्तं योन्या विनाकृ
तं। अपत्यध्वंसनं प्रोक्तं कुंडं यत्कंठवर्जितं। इति विश्वकर्मवचनात्। न्यूनाधिके प्रमाणे यत्कुं
डं जर्जरमेखलं। शृंगाररहितं यच्च यजमानविनाशकृदिति। क्रियासारवचनात्॥ अनेकदो
षदं कुंडं मंत्रन्यूनाधिकं यदि। तस्मात्सम्यक्परीक्ष्येदं कर्तव्यं शुभमिच्छतेति। वसिष्ठवचनात्॥
मानहीने महाव्याधिरधिके शत्रुवर्धनं। योनिहीने त्वपस्मारो वाक्रूरं दंडः कंठवर्जिते॥ सिद्धां
तशेखरवचनात्। स्कन्धाधिके स्कहृद्दोषो मानहीने दरिद्रता। वाधो धः कंठहीने स्यात् असिद्धि
न्यूनखातके। अधिको वाधरो भागो माने नाधिकमेखले। व्याधयः संप्रवर्धन्ते वियोनौ स्याद् प

कुं० ८०

स्मृतिः ॥ उच्चाटः स्फुटिते छिद्रसंकुले वाच्यता भवेदिति ॥ अथ यामिलवचनाच्छ्रान्यूनाधिकादो-
निर्दोषश्चेत् यथोक्तलक्षमेव कुंडं कर्तव्यं तत्र प्रपंचसारे ॥ विंशाद्भिश्चतुराधिकाभिरंगुलिभिः सूत्रेणा-
प्यथ परिसूच्य भूमिभागः ताभिश्च प्रहिते तु तावतीभिरंशोत्यक्ता चांगुलीमपि मेखला च कार्या ॥
तावतीभिश्चतुर्विंशतिभिः ॥ तथा शारदातिलके ॥ यावान्कुंडस्य विस्तारः खननं तावदेव तु ॥ तथा या-
वन्मानं कुंडविस्तर उक्तस्तावत्खातस्यापि मानं प्रदिष्टमिति ॥ तथा वायवीयसंहितायां ॥ कुंडवि-
स्तारवन्निम्नमिति प्रयोगसारे दिव्यसारसूत्रयोरपि ॥ चतुरश्रं चतुष्कोष्ठं सूत्रैः कृत्वा यथा पुरा ॥ हस्त-
मानेन तन्मध्ये तावन्निम्नाय तं खनेदिति ॥ गणेश्वरपरामर्शिन्यां ॥ चतुर्विंशांगुला यामं तावत्खात-
समन्वितमिति ॥ तथा दक्षिणामूर्तिसंहितायां ॥ चतुर्विंशतिसंख्याभिरंगुलीभिः सुविस्तृतं ॥ खा-
तं च रचयेत्कुंडं सर्वत्र सुमनोहरमिति ॥ तथा क्रादिमते ॥ हस्तमात्राणि कुंडान्यभिधायोक्तं ॥ प्रोक्ता

राम
३५
२

35

नांसर्वकुंडानामरत्निहस्तांगुललक्षणमभिधायतेष्वनुभिर्भवेन्मुष्टिवितस्तिरत्निभिर्गुणैः।
अरत्निस्तद्द्वयेनस्याद्धस्तस्तद्द्वयतः शिवइति॥स्वयमभिधानात्। दशांगुलाधिकारत्निरि
ति।अयुतलक्षहोमयोर्मंत्रमुक्तावलीकृद्भिश्चतुर्हस्तकुंडलक्षणोऽभिधानाच्चेति।अत्रके
चिन्मेखलयाहस्तखातंवदंति।तदुक्तंहोमसारोत्तरे।हस्तमात्रंखनेत्तिर्यगूर्ध्वंमेखलया
सहेति।प्रतिष्ठासारसंग्रहेपि।पंचत्रिमेखलोच्छ्रायंज्ञात्वाशेषमधःखनेदिति।तथाविश्व
कर्माह।व्यासात्कंखातंकरःप्रोक्तोनिम्नंतिर्यगंगुलेनतु।प्रथमतंत्रेपि।कुंडंडिनांगुलैस्ति
र्यगूर्ध्वंमेखलयासहेति।तथासिद्धांतशेखरे।खातंकुंडंप्रमाणंस्यादूर्ध्वंमेखलयासहे
ति।एतन्नमेखलायाअननुगमेनखातस्याप्यननुगमप्रसंगात्खातंकुंडायतेतुल्यमंगत्वं
तस्यकीर्तितं।मानिपत्योर्विकारेणमेखलादेर्विशिष्यते।इतियोगिनीहृदयवचनात्सन्निपत्यो

कु०कौ०

36

पकारकस्य खातस्याग्राडुपकारात्मांगमेखलयासहनिर्हीर्वाहानो चित्यात् ॥ विप्रसिद्धधर्मसम
वायेऽक्षयस्यास्यात साधर्मामितिन्यायाडुक्तपक्षस्यैव युक्तत्वाच्च ॥ तस्मान्मेखला यासहखा
तवचना निरात्ति अरत्निकहस्तादि कुंडेषु पंचाशदादेहोमविधाने खातद्रव्यप्रयोजनाभावाद्ध ।
तेऽपि द्विषयाणीति ज्ञेयं ॥ अथ मेखला ॥ ॥ तत्र लक्षणसंग्रहे । मेखला पंचवा का यो षट् पंच
द्वित्रिपक्षकेरिति । सिद्धांतशेखरेऽपि । षट् बाणाब्धिवह्निनेत्रमितास्युः पंचमेखला इति । तथा
क्रियासारे । नाभियोनिसमायुक्तं कुंडं श्रेष्ठं त्रिमेखलं । कुंडं द्विमेखलं मध्यं नीचं स्यादेकमे
खलं । प्रथानमेखलोत्सेधमुक्तमेवतत् । वांगुलं तद्व्यास्यमेखलोत्सेधं पंचांगुलमिति स्मृ
तं । तद्वास्वमेखलोत्सेधमंगुलद्वितयं क्रमात् । चतुस्त्रिद्व्यंगुलो व्यासो मेखलात्रितयस्य
तु । तथा लक्षणसंग्रहे । प्रथमाद्यंगुलायामा उन्नता सा नवांगुलैः । मध्या तु त्र्यंगुलाबाह्ये

राम
३६

द्वितीया — ष्षमांगुलैः। तथा महाकपिलपंचरात्रे। कुंडषड्भागिकाल्पा द्याद्वितीयाष्टांशका स्मृता। त्रितीयाद्वादशांशास्यादिति तथा सिद्धांतशेखरे। चतुर्विंशातिमो भागः कुंडानामंगुलं स्मृतं। तथा सोमशंभा। कुंडानां यश्चतुर्विंशो भागः सोंगुलसंज्ञितः। विभज्यानेन कर्तव्या मेखला कुंडनायकः। इति त्रिस्तादावन यारित्यामेखलाः कर्तव्याः। प्रपंचसारे। सत्व पूर्वकगुणान्विताः। क्रमाद्द्वादशाष्टचतुरंगुलोछ्रिताः। सर्वतोंगुलचतुष्कविस्तृता मेखलाः। सकलसिद्धिदा मताः। तथा वसिष्ठसंहितायां। प्रथमा मेखला तत्र द्वादशांगुलविस्तृता। चतुर्भिरंगुलैस्तस्याश्चोन्नतिश्च समंततः। तस्याश्चोपरि वप्रस्याच्चतुरंगुलमुन्नतः। अष्टाभिरंगुलैः सम्यग्विस्तीर्णाश्च समंततः। तस्योपरि पुनः कार्यो वप्रः सापि त्रितीयकः। चतुरंगुलविस्तीर्णाश्चोन्नतश्च तथाविधः। तथा प्रयोगसारे। सात्विकी मेखला पूर्वविस्तृत्या द्वादशांगुला। द्वितीया राजसा प्रोक्ता मेखला ष्टांगुलैस्तथा। त्रितीया मेखला ख्याता तः

पु० कौ०

37

त्रामसीचतुरंगुला॥ पृथग्विस्तारमेतासु चतुरंगुलमानतः॥तथायोगिनीहृदये।मेखलाशृणुमेदेवि
हस्तादिषुविशेषतः।षण्मागाकोनलभागेष्ठ्व मितास्युर्गोपिताःशुभाः।इति।तथाषष्ठांशेनाष्टमां
शेनमेखलाद्वितयंमतमिति तथापिंगमते।एकाषडंगुलोत्सेधविस्तारामेखलामता॥सिद्धांतशे
खरे।कुंडानांमेखलांकुर्यात्द्वेकांचेत्षड्डिरंगुलेः॥तथाकपिलः।चतुर्थांशविस्तारासाएकामेख
लेति।अथकंठः।कंठोष्ठोयमात्रस्यात्कुंडेतुकरमात्रके।तदाखाताअबाह्येअंगुलःकण्ठः। राम
तद्बाह्येमेखलात्क्रमात्।तथापिंगलामते।खातादेकांगुलंत्यक्त्वामेखलानांस्थितिर्भवेदिति। २७
सिद्धांतशेखरे।कुंडेहस्तमितेकंठंकुर्यादेकांगुलंततः।तथाकालोत्तरे।खाताद्बाह्येंगुलःकंठ
सर्वकुंडेष्वयंविधिः।चतुर्विंशतिमंभागमंगुलंपरिकल्पयेदिति।तथाकपिलः।चतुर्विंशतिभा
गेनकंठोवैपरिनिर्मितः।इतिबहुसंवादादयमेवपक्षः।समादरणीयः।क्षेत्राकांशेनतस्योष्ठ

इति कामिकवचनं कामनाविशेषपरं॥ ॥अथ योनिः॥ तत्र सोमशंभुः। तासामुपरि योनिः स्यान्मध्येऽश्व-
त्थदलाकृतिः। तथा क्रियासारे। सोमशंभुरतस्ताप्य दक्षिणे पश्चिमे पि चेति। तदा शारदातिलके। (
होतुरग्रे योनिरासामुपर्यश्वत्थपत्रवदिति। मुष्टारत्ने कहस्तानां कुंडानां योनिरीरिता। षट्चतुर्थां-
गुलायामविस्तारोन्नतशालिनी। एकांगुलं तु योन्यग्रं कुर्यादीषदधोमुखमिति। चतुःषट्द्वादशां-
कायामविस्तारोन्नतीयुक्ता सर्वत्र योनिः कार्येत्यर्थः। तुरीयषष्ठद्वादशांशो योनिः कुंडे। डायते भ-
वेत्। आयता विस्तृता तुंगा जीनांशेन तथाग्रे देकमिति केचित्तु। द्वादशांगुल दैर्घ्या षडंगुलवि-
स्तारा द्व्यंगुलोच्छ्रिता। तदुक्तं स्वायंभुवे मेखलामध्यतो योनिः कुंडाद्वात्रिंशविस्तृता। सिद्धांत-
शेखरेऽपि दीर्घार्कविस्तृतिर्योनिः विस्तारेण षडंगुला। उन्नती द्व्यंगुलेनास्य इति तथा प्रयोग-
सारे। त्रिभागे मध्यतो योनिमायामद्वादशांगुलां। द्वादशांशोच्छ्रितां कुर्यात्किंचित्कुंडनिवेशि

३८ नीमितिा नारदीये तु । कुंडत्र्यंशेन विस्तार योनिरुछ्राय तांगुला । कुंडार्थेन च दीर्घा स्यादिति । तथा त्रै
लोक्यसारे । दैर्घ्यात्सूर्यांगुला नाली त्र्यंशेना विस्तरेण तु । एकांगुलोछ्रिता सा तु । पिंगलामते उ
छ्रायेंगुलसंमितः योनेरिति शेषः । तेनैकद्व्यंगुलयोर्विकल्पः । अष्टांगुलविस्तारस्तारखदादिभा
गेश्वत्थपत्रवदित्येके रेकांगुलमिति च तु द्व्यंशांगेन सर्वत्र योन्यग्रमीषदधोमुखं कुंडप्रविष्टं कुर्या
दित्यर्थः । तदुक्तं नारदीये कुंडोष्ठी बोधिपत्रवत्ता । ऽग्रोष्ठो योन्यग्रं कुंडप्रविष्टाग्रेत्यर्थः । तथा त्रैलो
क्यसारे । प्रविष्टाभ्यंतरे था कुंभद्वयसमायुक्ता वाश्वत्थदलरूपभ्रता । तथा वायवीयसंहितायां मे
खलामध्यतः कुर्यात्पश्चिमे दक्षिणेपि वा । शोभनान्मध्यतः किंचिन्निम्नामुन्मूलिकां शनैः । अथे
न कुंडाभिमुखीं किंचिदुत्सृष्टमेखलामिति । तथा वसिष्ठः । योनिश्च पश्चिमे भागे प्राङ्मुखी मध्य
तश्छ्रिता । अष्टांगुलैश्च विस्तीर्णा बाधतो द्वादशांगुलैः । दृष्टोन्मत्ता गजेऽछ्वयवसछ्रिद्रामध्यमां

राम
३८

नता। कंठो ध यवमात्रस्यात्कुंडे च परमात्रके॥ सच्छिद्रमध्ये। तदुक्तं त्रैलोक्यसारे। मध्ये त्वाज्य धृति
स्तथेति सांप्रदायिकाः॥ प्रपंचसारे। योनिस्तत्पश्चिमायाम ध दिशि चतुरश्रस्थलाग्र नालात्तन्मध्यो
ल्लासिरंध्रोपरि परिवीतता श्वत्थपत्रानुकारा। उत्सेधायाममानाभ्यां प्रकृतिविकृतिसंज्ञांगुलास्या। वि
स्त्या मूर्ध्वास्योद्वादशार्धांगुलपरिनमिताया निविष्टेत्र कुंडे॥ एतद्द्वादशांगुलमेखलापक्ष इति ज्ञे
यं। नालामाह शारदातिलके। स्थलादारभ्य नालं स्याद्योनिमध्ये सरंध्रकं। स्थला द्वाह्यमेखलासं
लग्नचतुरंगुलोत्सेधविस्तारस्थानं तदुपरि नालं स्थाप्यमित्यर्थः। कथंभूतं मध्ये सरंध्रं यथाभव
ति तथा तेन मध्यमेखलोपरि परिधिस्तरणार्थं रंध्रं कुर्यादित्यर्थः॥ उक्तं च पंचरात्रे। स्थलादारभ्य
योनिः स्याद्बाह्यमेखलया सह। तथा प्रयोगसारे। योन्याः पश्चिमतो नालमायामे चतुरंगुलं॥ सिद्धे
कांगुलविस्तारं क्रमान्न्यूनाग्रमिष्यते॥ ॥अथ नाभिः॥ तत्र शारदातिलके॥ कुंडानां कल्प
न्

39

येदं तं नाभिमंबुजसंनिभं। तत्कुंडानुरूपं वामनमस्य निमग्नं ते। मुष्टिरत्नेकहस्तानां नाभिरुच्छ्रेध
तारतः। नेत्रवेदांगुलोपेतो कुंडे [illegible]त्वन्येषु वर्धयेत्। नाभिक्षेत्रं त्रिधा भित्त्वा मध्ये कुर्वीत कर्णिकां।
बहिरंशद्वयेनाष्टौ पत्राणि परिकल्पयेत्। पद्माकारं तत्कुंडाकारं वा नाभिं कृत्वा स्वातमध्ये स्थाप
येदित्यर्थः। आत्मपेक्षात्रये नाभिः प्राण्यंगे वह्नियोरिति। नाभिशब्दः पुंलिंगोप्यस्ति। नाभ्यकरणे
निंदाश्रवणाभावात् नावश्यकतेति प्रपंचसारादौ नोक्तः॥ ॥अथांगुलीमानं॥ तत्र शारदाति राम
लके। कर्तुर्दक्षिणहस्तस्य मध्यांगुलिपर्वणां। मध्यमस्य दीर्घमानेन मानांगुलिमितीरितं॥ तथा पं ३९
चरात्रे। शिष्यदक्षिणहस्तस्य मध्यमांगुलिमध्यतः। पार्वणोनंतरादैर्घ्यं मानांगुलमुदाहृतं। या
गोपकरणान्यत्र कुर्यान्मानांगुलेन वै। वातायनपथप्राप्य ये यांति रविरश्मयः। तेषु सूक्ष्मा विसर्पंते
रेणवस्त्रसरेणवः। परमाणवस्तेष्टौ स्युः रेणवस्युस्तदष्टभिः। ते ष्टौ बालाग्रकं तेष्टौ लिक्षाः यूकात

कुं

दश्वके। तदर्द्धं यवास्तिष्टावंगुलंसमुद्दाहृतमिति। अयुतहोमादौ तु शारदातिलके। द्विहस्तमयुते ल
क्षे चतुर्हस्तमुदीरितं। दशहस्ते तु षट्हस्तं कोट्यामष्टकरं स्मृतं। एकहस्तमितं कुंडं लक्षमेके विधीय
ते। लक्षाणां दशकं यावत्तावद्धस्तेन वर्धयेत्। दशहस्तमितं कुंडं कोटिहोमे विधीयते। पश्चांतरम
ह। एकहस्त इति एकदाज्यादिहोमपरं ज्ञेयं। अष्टदशाकरयोस्तु विल्प एव॥ अथ द्विहस्तादिकुंडा
नयनप्रकारः॥ तत्र कात्यायनापस्तंबबोधायनाः। चतुरश्रस्य क्षेत्रस्य कठमात्रं तु यत्स्थितं। ताव
न्मितं ब्रह्मसूत्रं यत्स्याद्विकराद्विन इति। एतेन एकहस्तस्य कंठसूत्रे द्विहस्तायाम सूत्रं द्विहस्ते
हस्तचतुर्हस्तपंचहस्तानां कंठसूत्राणि। चतुर्हस्तषट्हस्त अष्टहस्त दशहस्तायाम सूत्राणीति
द्विहस्तादिपंचकुंडानां ज्ञेयं। अपरस्तु प्रकारः यावत्कुंडस्य विस्तारः खननां तावदेव तु। इति क्र
मेण नखननस्यांगत्वं। क्षेत्रस्य चांगित्वमुक्तमि =नु= ति गुणप्रथानयोः प्रथाने कार्यप्रत्यय इ

तिन्यायात्क्षेत्रफलस्यैवद्विगुण्यादिविधायानेयंकुट्टमानौ तत्र विलासवत्यां भास्कराचार्यः। सम
श्रुतुल्यचतुर्भुजे तदायतेतद्भुजकोटिघातइति। तथा त्रिंशत्यां श्रीधराचार्यः। समलंबकचतुरश्रे
त्र्यश्रक्षेत्रे च जायते करणं। तल समसमासार्धमध्यमलंबेन संगुणयेदिति तेन चतुर्विंशतिस्त्रचतु
५० र्विंशत्यागुणितापंचशतानिषट्सप्तत्यधिकान्यंगुलानि क्षेत्रफलं ए तद्द्विगुणं द्विहस्त त्रिगु
णं त्रिहस्तस्य चतुर्गुणं चतुर्हस्त इति दशहस्तांतं ज्ञेय। तत्र त्र्यश्रोत्याद्विषमाङ्कतिं द्विगुणायेम् रा॰
लंसमे उद्धृतेत्यक्तोलब्धंकृतितदादि विषमाङ्कश्चे विनिघ्नन्यसेत्। यं तथा पंक्तिहते समेत्यविष ५०
मेत्यक्ता पवर्गफलं पंक्त्यां तद्द्विगुणं न्यसेदिति मुऊः पंक्ते दलं स्या — द्दं। इति भास्कराचार्योक्त
पर्यायेणाम्लमानयेत्॥ ॥अथ सुकु स्रुवौ॥ ॥तत्र शारदातिलके। श्रीयणी शुप श्री
२ज्ञारत्निष्ठेकतमं गुरुः। गृहीला विभजे द्धस्तमात्रं षड्विंशतापुनः। विंशत्यावोर्भवे द्वे जो

तेरष्टभिर्भवेत्। एकांशेन मितः कण्ठः सप्तभागमितं मुखं। वेदिरर्ध्यांशेन विस्तारः कण्ठस्य परिकीर्तितः।
मुखं कण्ठसमानं स्यात् मुखे मार्गं प्रकल्पयेत्। कनिष्ठांगुलिमानेन सर्पिषो निर्गमाय च। वेदिम
ध्ये विधातव्या भागेनैकेन कर्णिका। विदधीत बहिस्तस्याः एकांशेन मितावृटं। तस्य खातं त्रिभिर्भा
गैर्वृत्तमर्धांशतो बहिः। अंशेनैकेन परितो दलानि परिकल्पयेत्। मेखला मुखवेद्यः स्यात् परितोर्धां
शमानतः। दंडमूलाग्रयोः कुंभो गुणावृह्यांगुलैः क्रमात्। गंडीयुगे यमांशेन स्यात् दंडस्यानाह ईरितः।
षड्भिरंशैः पृष्ठभागो वेद्याङ्कर्माकृतिर्भवेत्। हंसस्य वा हस्तिनो वा पोत्रिणो वा मुखं खनेत्। मुखस्य
पृष्ठभागे स्यात्संप्रोक्तं लक्षणं पुनः। श्रीपर्णीकाश्मली क्षीरशाखिनो न्यग्रोधादयः। कंठसमानं
वेदित्र्यंशविस्तारं। मार्गं कंठवेदिपरिधिमेदिनं। तदुक्तं मंत्रमुक्तावल्यां। कंठाधः कारयेन्मार्गं त्रि
ह्नानाज्यस्य निर्गमे। वेधं च मुखतः कुर्यात् मलोहशलाकयेति। वसिष्ठसंहितायामपि। सुषिरं

पु० को०

ठदेशेस्यादिच्छेद्याक्लनीयसीति॥ ॥वेदिरचनप्रकारमाह॥ कर्णिकाखातमध्ये उद्धारक्षणीया
त्रिभिर्भागैरंगुलद्वयेन बहिरवटस्य मेखलेति। अर्धांशमानेन मुखेऽपि मेखला वृत्ताकारा कार्यीते
५। न चैकेन कर्णिकाद्वाभ्याम वटः एकेन वृत्तमंशद्वयेन दलानि एकेन मेखला अर्धार्धभागेन परितः
समचतुरस्रसीमाधारना कार्या। उक्तं च मुक्तावल्यां। अर्धांगुला भवेच्छोभा समा वा त्रित्रिता पि वा।
अर्धांगुल अर्धांशेति गंडीयुगमिति मूलकुंभलग्न द्व्यंशा अग्रकुंभलग्नोपि द्व्यंशा क गंडिके कणा राम
काराय दुक्तं सोमशंभुना। मूले चाग्रे च दंडस्य गंडकं कणवद्भवेदिति। एकैनेका दशांशाग ताः। न ४९
वांशमिताद्दंडो धारणार्थमवशिष्यते उक्तं कपिलेन। दशांगुले भवेद्दंड इति दशांगुले दशांशे रि
त्यर्थः। आनाहः॥ विशालता षड्गुरंशेः। तदुक्तं मंत्रमुक्तावल्यां। षडंगुलपरिणाहो दंडमध्ये उदा
हृत इति। अस्याः स्रुचः स्रुवस्य च ष्टभागे हंसादि मुखं लिखेदिति संबंधः॥ ॥अथ स्रुवः॥

तत्र शारदातिलके॥ स्रुवश्चतुर्विंशतिभिर्भागैरारचयेत्स्रुचं॥ द्वाविंशत्यादंडमानमंशैरेतस्य कीर्ति
तं॥ चतुर्भिरंशैरानाहः कर्षाज्यग्राहिनच्छिद्रः॥ अंशद्वयेन निखनेत्पंके मृगपदाकृतिः॥ दंडमूलाग्र
योर्गंडी भवेत्कंकणभूषिता॥ स्रुवस्य विधिराख्यातः इति अंशद्वयेन कर्षज्यग्राहिनच्छिद्रः कुर्यात्
पंके मृगपदाकृतिर्यथा स्याद्देवं खनेदिति संबंधः॥ गंडीकुंभः॥ तदुक्तं मंत्रमुक्तावल्यां॥ मूलाग्र
योः कारयेद्वा कुंभौ भातिमनोहराविति॥ कुंभादि पूर्ववदेव विशेषविधानाभावादिति॥ वायवीय
संहितायां॥ स्रुक्स्रुवौ तैजसौ ग्राह्यौ न कांस्यायनसीसकौ॥ यज्ञदारुमयौ वापि तांत्रिकाः शिल्पि
संमतौ॥ वर्णो वा ब्राह्मणादेः स्याच्छिद्रैर्मध्यनच्छितैः॥ तथा॥ पालाशपर्णाभावे तु पर्णैर्वा पिप्पलो
द्भवैरिति॥ ॥अथ होमद्रव्याणां परिमाणं॥ तत्र शारदातिलके॥ कर्षमात्रं घृतं होमे शुक्तिमात्रं
पयः स्मृतं॥ दधि प्रसृतिमात्रं स्याल्लाजास्तु मुष्टिसंमिताः॥ पृथुकास्तत्प्रमाणाः स्युः सक्तवोपि त

१५ उक्तानि पंचगव्यानि तत्समानि मनीषिभिः॥ तत्समं मधु दुग्धान्नमक्षमात्रमुदाहृतम्॥

थोदिताः। गुडः पलार्धमानः स्याच्छर्करापि तथा मता। ग्रासार्द्धं चरुमानं स्याद्बिल्वः पर्वमितः स्मृतः। एकै
कपत्रपुष्पाणि तथा पूपानि कल्पयेत्॥ कदलीनागरंगानां फलान्येकैकशो विदुः। मातुलुंगे चतुःखं
डं पनसं दशधा कृतं। अष्टधा नारिकेलानि खंडितानि विदुर्यथा। त्रिधा कृते फलं बिल्वं कपित्थं करखंडि
तं द्विधा। उर्वारुकफलं होमे चोदितं खंडितं त्रिधा। फलान्यन्यानि खंडानि समिधः स्युर्दशांगुलाः। दूर्वा
त्रयं समुद्दिष्टं गुडूची चतुरंगुला। व्रीहयस्तु मुष्टिमात्राः स्युर्मुद्गा माषयवा अपि। तंदुलाः स्युस्तदर्धा ॐ राम
शाकोद्भवा मुष्टिसंमिताः। गोधूमा रक्तकरूमा विहिता मुष्टिमानतः। तिलाश्चुलुकमात्राः स्युः सर्षपै पा ४२
स्तत्प्रमाणकाः। शुक्तिप्रमाणं लवणं मरीचान्येकविंशतिः। पुरं बदरमाणं स्याद्रामठं तत्समं स्मृतं।
चंदनागरुकर्पूरकस्तूरीकुंकुमानि च। तिंत्रिणीबीजमानानि समुद्दिष्टानि देशिकेरिति। कल्पल
क्षणमुक्तं। माषो दशगुंजा स्यात् षोडशमाषो निगद्यते कर्षः। इति तैलस्याप्येतद् द्रवपरिमाणं॥

शुक्तिः कर्षद्वयं प्रसृतिमात्रं फलद्वयमात्रं मुष्टिपलं पलार्धं कर्षद्वयं ग्रासार्धं मशीतिरत्निकामितं ।
तदुक्तं ॥ गुंजाभिर्दशभिर्माषः शाणो माषचतुष्टयं । द्वौ शाणौथ टंकः कोलो बदरं च यक्षणश्च यः ।
तो द्वौ पाणितलं कर्षः सुवर्णो वैकवलग्रहः ॥ पिचुर्बिडालपदकं तिंदुकोक्षश्च तद्द्वयं । शुक्तिरष्टमिका
लेह्यं पलं बिल्वं च चतुर्थिका । मुष्टिकाम्रं यकुंजाथ द्वे पले प्रसृतिस्मृते ति । मातुलुंगबीजपूरं दीर्घा
रुककर्कटि । तदर्धांशाः शुक्तिमिताः मलकमात्रा पाणितप्रमाणाः । कर्षमात्रा इत्यर्थः । पुरं गुग्गु
लुः । बदरमानमशीतिगुंजामितं । रामठं हिंगुलं दानोद पंचरात्रे । त्रितीय खंडाम्लानां फलानां
प्रमाणतः ॥ शैवागमेपि ॥ खंडत्रयं तु मूलानां सूक्ष्माणां पंचहोमयेत् । कंदानामष्टमं भागं लतानां
मंगुलद्वयमिति ॥ ॥ अथ समिधः ॥ ॥ नारदपंचरात्रे । समिध्यादेशमात्रेण सममछेदा निर्व्रणा
तथा । द्विशीर्णा द्विदलाः ह्रस्वा वक्राः स्थूलाः कृशा द्विधा । क्रिमिदष्टाश्च दीर्घा घोष्टा [illegible] परि

43

स्वा

जिता। विशीर्णायुः क्षयं कुर्यात् द्विहस्ता व्याधिसंभवां द्ध ह्वा यामृत्युमाप्नोति वक्रा विघ्नकरी तथा।
स्थूला भिहरते लक्ष्मीं हृशायां याजकक्षयः। द्विधायां नेत्रदोषास्युः कीटदष्टार्थनाशनी। द्वेषं छकु
वैन्ते दीर्घा प्राणघ्नो निस्त्वचः स्मृता। सक्षीरा नाथिकन्यूनाः समिथः सर्वकामदाः। आद्यलचं महत्से
दांतर्जन्यांगुलवर्तुला। ईदृशी होममयत्याज्ञः प्राप्नोति विपुलां श्रियं। श्रौते च स्मार्ते च तत्रोक्ते समि
थः परिकीर्तिताः। तथा वायवीयसंहितायां। ताःपल ~ पराः वापि यज्ञीयाद्वा दशांगुलाः। अ
वक्राङ्कस्वयंशुष्काः सत्वचो निर्व्रणाः समाः। दशांगुला वा विहिताः कनिष्ठांगुलिसम्मिताः। प्रादेश
मात्रा वलाभे होतव्याः सकला अपि। प्रयोगसारेपि श्लेष्मातपिशाचतरुत्यक्ता अन्येभ्यः समाह
रेत्समिथ इति। तथा गोभिलः। अथेध्मानुपकल्पयेत् खादिरान्वा पलाशान्वा खादिरपला
शाभावे विभीततिंदुकबाधकनीपबिंबराजवृक्षशाल्मलिअबहृदधिद्दकोविदारश्लेष्मातकवर्जं।

राम ४३

सर्ववनस्पतीनामिध्मोयथार्थस्यादिति॥ ॥अथहोमकालः॥ ॥तत्रनारदपंचरात्रे।शुभेगृहे
ऽनक्षत्रेशुक्लपक्षतिथिष्वपि।द्वादश्यांधर्मकामार्थीवन्हिंकुर्यात्विष्णु।सौभाग्यंचत्रयोदश्यांए
कादश्यांध्रुवंजयः।पंचम्यांद्रव्यसिद्धिंचनवम्यांकीर्तिदंप्रभुः॥तिथयःशुक्लपक्षस्यप्रोक्तासौभा
ग्यकर्मणि।यथाकामंचमोक्षार्थीपक्षयोरुभयोरपि।शुभेपुरस्थरणोक्तगृहादं॥ ॥अथद्र
व्यासादनं॥तथाकुंभसंभवः।पात्राण्यासाद्यविधिवद्दक्षिणाश्चापिमंत्रवित्।नान्यावोक्ष्यपवित्रे
णचोत्तानानिविधायच।पुनःप्रक्षाल्यंपात्रंपरिपूर्यशुभांबुना।दत्वाक्षतानुपवित्रंचतज्जलमय
निधायच।दिस्युत्तरस्यांतत्पात्रंप्रणीतेत्यच्यतेबुधैः।ततःकिंचित्प्रणीतांबुप्रोक्षिण्यामायतज्ज
लैः।यज्ञसाधनसंभारंप्रोक्षयेन्मूलमंत्रतः।अवोक्षणमधोमुखहस्तेनसेचनं।अथवाउत्मुखेन
हस्तेनवोक्षयेदितिसत्रणात्।तथा।वामेनास्त्रीयदर्भान्चस्थरिपुहरिदयान्ततदूर्ध्वेनिधाय

55 पात्राणि द्वंद्वशो धोवदनमथ तथोत्तान वक्त्राणि कृत्वा हृन्मंत्रेणाभिपर्यन्पतममथ जलैर्मंत्रपूतै
रस्त्रेणाभिरभ्युक्ष्य प्रोक्षणीं तत्र कूर्चैः सकलमपि हृदा सव्यगं हृस्तजातं। हृन्मंत्रेण मूलमंत्रां गृह्णते न हृदा हृन्मं
त्रेण आज्यस्थाल्युक्ता कात्यायनेन। आज्यस्थाली च कर्तव्या तैजसद्रव्यसंभवा। माहेयी वापि कर्त
व्या नित्यं सर्वाग्निकर्मसु। आज्यस्थाल्याः प्रमाणं तु यथाकामं तु कारयेत्। स्कंदः। ताम्रेण वा मृद्भां
स्थालीमादाय मंगल्यां। गोमयेनोपलिप्यावं पात्राणि च निधापयेत्। भद्रा द्रव्यां मंगल्यां हस्तघटि
तां च कुघटितां यां अस्फुरतेना मंगल्यकल्पतां। तदुक्तं बृहस्पतिना। कुलालचक्रघटितमासुरं मृ
ण्मयं भेदिति। पात्राणीत्युपलक्षणं। होमद्रव्याण्यपि॥ ॥अथाग्निस्थापनं॥ तत्रादौ कुंडसं
स्कारः। तदुक्तं नारदपंचरात्रे॥ कुंडस्यारंभकाले तु संस्कारान कृतायदि। निष्पन्नस्याथ ते सर्वे वि
धेयास्तु क्रमेण वै। शारदातिलके। अष्टादशास्तु संस्काराः कुंडानां तत्र देशिकाः। वीक्षणं मूल राम ५५

मंत्रेणास्त्रेणप्रोक्षणंमतं। तेनैवताडनंदर्भैर्वर्मणाभ्युक्षणंमतं। अस्त्रेणखननोद्धारौ हृन्मंत्रेणाथ
पूरणं। समीकरणमस्त्रेणसेचनंवर्मणामतं। कुट्टनंहेतिमंत्रेणवर्मणामार्जनंमतं। विलेपनं
कल्पारूपकल्पनंतदनंतरं। त्रिसूत्रीकरणंपश्चाद्धृदयेनार्चनंमतं। अस्त्रेणवज्रीकरणं। हृन्मं
त्रेणकुशैःशुभैः। चतुष्पथंतनुत्रेणतनुयाद्दक्षिपाटनं। योगकुंडाभिसंस्कुर्यात्संस्कारैरेभिरी
रितैः। अथवानानिसंस्कुर्याद्दशभिर्वीक्षणादिभिरिति। शरेणास्त्रमंत्रास्त्रमंत्रेणएवमग्रेपि
तियुक्तिसिद्धं। प्रोक्षणंउक्तंनेनहस्ताग्रेणप्रोक्षयेदिति। खननात्। अभ्युक्षणंमुष्टिबंधेन
सेचनं। उद्धारःखातमृदःपूरणंअन्यमृदा। उक्तंचनारदपंचरात्रे। गृहीत्वाचैकदेशात्तुकुंड
मध्यात्तुमृत्तिकां। अंगुष्ठानामिकाभ्यांचहृदयेनाथपूरयेदिति। सेचनमभ्युक्षणमेव। अ
भेर्थात्तथोक्तसारारात्क्रमनित्तमनुवर्त्तेत इत्यभिधानात्। हेतिमंत्रेणअस्त्रमंत्रेणवर्मणात्य

45

ग्निमेषु चतुर्षु संबध्नातीति तदुक्तं सोमशंभुना । संमार्जनं समालेपं कलारूपप्रकल्पनं । त्रिसूत्रीपरिधा
नं च वर्मणाभ्यर्चनं हृदेति । कलारूपप्रकल्पं चंद्रसूर्याग्निकलारूपकं । त्रिसूत्रीकरणं सूत्रत्रये
णवेष्टनं । हृदयेण मेखलात्रयस्य तदुक्तं नारदपंचरात्रे । समभ्यर्च ततोर्घ्याद्यैर्मध्यतः प्रणवेन च ।
तेनैव विधिना नाभिं पूजयेच्चंद्रसंनिभां । मेखलात्रयपूजायां हृन्मंत्रं तु प्रयोजयेत् । इति । त्रीक
रणं चक्रवद्दृष्टचिंतनं । चतुष्पथं कुशैः चतुर्दिक्षु मार्गचतुष्टयकरणं । तन्मंत्रेण कवचमंत्रेण । अक्ष
पाटनं । अच्छिन्नाग्रैः स्तृतोद्भैः रस्त्रमंत्राभिमंत्रितैः । कुंडभित्तिभ्रमणं सर्वं वर्मणा परिभूषयेत् । कृ
त्वैवमक्षिपाटाख्यं कुंडसंस्कारमुक्तमिति । नारदपंचरात्रोक्तं । हुंकारेण राक्षसनिराकरणमिति
केचित् । इंद्रियोद्घाटनमित्यपरे । आदिक्षांतानां पाटनं व्याप्तिरितीतरे । पक्षांतरमाह । अथवेति ।
प्रपंचसारे तु लेपनमेवोक्तं । उपलिप्य तु कुंडमंत्रस्वचरणयोग्या विलिख्य रेखाश्च । अभ्युक्ष्य

राम ४५

णवेन प्रकल्पयेद्योगविष्टरमं त्रीरेखालेखनमाह नारदपंचरात्रे। उल्लिखेद्दस्त्वराजेन दर्भकांडे
न यत्नतः। भूमावभ्यंतरे कुंडे दक्षिणाद्यादितः क्रमात्। उत्तराशावधिं यावद्द्वादशरेखात्रयं स
मोपत्यं गभागात्समारभ्य यावत्पूर्वावधिं तथेति। तथा सोमशंभुपतौ। प्राचीमूर्ध्वमुदक्सं
स्थं दक्षिणारंभमालिखेत्। उदगग्रं पुरःसंस्थं पश्चिमारंभमालिखेत्। निस्रस्तिस्रो लिखित्वैवं
प्रोक्षयेद्धाग्रतो वनेवेत्। एतेन प्रागग्राणां उदक्संस्थत्वं उदगग्राणां ब्रह्मवेवस्यैते दवः। प्राक्
संस्थत्वमिति वा शब्दः। प्रणवापेक्षया तथा शारदातिलके। प्रागग्राणां स्मृता देवा मुकुंदेश
पुरंदराः। रेखाणामुदगग्राणां ब्रह्मवैवस्वतेंदवः। तथा प्रपंचसारे। अथवा षट्कोणवृत्त
त्रिकोणके गुरुजनोपदेशेन प्राणाग्निहोत्रविधिनाप्यावसथीयानलस्थाने। रेखास --
णवृत्तत्रिकोणयोर्विकल्पः। तथा यामले। षट्कोणेनावृतं दवि = कुये = त्रिकोणं वा त्रसंलिखेद्दि

पु०कौ०

ति॥ शारदातिलकेपि॥ अथ वा षट्कोणाद्बहिस्त्रिकोणं तत्र संलिखेदिह॥ वह्निमभ्युक्ष्य तारेण योगपीठ
46 मथार्चयेदिति॥ अभ्युक्ष्य कुशासलिलेन अभ्युक्ष्य कुशाम्भोभिरिति योगिनीतंत्रवचनात्॥ इति॥
अत एव नारदपंचरात्रे रेखामात्रमुक्तं॥ प्राणाग्निविधिमाह च स्वयमेव च॥ मध्येद्वा वारुणशाशि
यमदिग्गतानि क्रमेण कुंडानि॥ अवसथीयानभ्याहवनीयान्वाहार्यगापत्यानि॥ अत्रैव गुरूपदे
शापेक्षा तेन मध्ये योगविष्टरमासनं कल्पयेदिति। ततोथो मामृतुमती अतीन्द्रियोनां संस्पृश्य वा राम
सकलजगन्मयीं च शक्तिं॥ नद्योनोमपि भव मारणीयकं वा तारेण क्षिपतु गृहाधर्मे वेवाग्नि॥ ४६
वेल्लवयोगे तु नारदपंचरात्रे॥ तत्र नारायणाख्यस्य शक्तिर्विधीयते लक्ष्मणा॥ लक्ष्म्याख्यं तत्पदं स्मृ
ना अमृतामृतजीवनी॥ इति॥ तथा कपिलपंचरात्रे॥ कामोन्मत्तं तन्त्र कृष्णं लक्ष्मीमृतुमतीस्मरेत्
तयोः संगमयोगेन वह्निः संजातसंस्थितिरिति॥ कुंभसंभवोप्याह॥ लक्ष्मीमृतुमतीं भद्रं प्रभोर्ना

रायणस्य च ॥ ग्राम्यधर्मेण संजातमग्निं तत्र विचिंतयेदिति च ॥ अनयोः सपर्यामपि केचिदिच्छंति ॥ यथा
शारदातिलके ॥ आनीय वह्निं पात्रेण क्रव्यादांशं परित्यजेत् ॥ संस्कुर्यात्तं यथान्यायं देशिको वीक्ष
णादिभिः ॥ ओदर्या बैंदवाग्निभ्यां भौमस्यैकं स्मरन्वसो ॥ योजयेद्वह्निबीजेन चैतन्यं पावके ततः ॥
तारेणामंत्रितं मंत्री — — धेनुमुद्रामृतीकृतं ॥ अस्त्रेण रक्षितं पश्चात्तनुत्रेणावकुंठितं ॥ अर्चितं त्रिः परि
भ्राम्य कुंडस्योपरि देशिकः ॥ प्रदक्षिणं तथा तारमंत्रोच्चारणपूर्वकं ॥ आत्मनोभिमुखं वह्निं जानुस्पृ
ष्टमहीतलः ॥ शिवबीजधिया देव्या योनावेनं विनिक्षिपेत् ॥ पात्रेण ताम्रादिपात्रेण यथा दारुकृतिः
पात्रांतरेण विहिते ताम्रपात्रादिके तथा ॥ अग्निप्रणयनं कुर्यात् शरावेताहृशेपि वा ॥ विभीतक
वचने ॥ अस्त्रेणाग्निं समानीय कवचेनाभिधाय च ॥ क्रव्यादांशं च शस्त्रेण कोणमुद्घे संत्यजेत्स्थियरश्नि ॥
तथा नारदपंचरात्रे आदाया रणिजं वह्निं सूर्यकांतोद्भवं तु वा ॥ लोहपाषाणजं वापि अदृष्टमदलो

पु० को०

क्रिकं ॥ तत्रैतैजसिताम्रपात्रेवामृण्मयेअभिनपिवा ॥ तैजसपदंगोबलिवर्दन्यायेनताम्रेतरपरं ॥ एते
नशरावेभिन्नपात्रेवाकपालेचोल्मुकेपिवा ॥ नाग्निप्रणायनंकुर्यात् व्याधिहानिर्भयावहमिति स्मृतिसार
लिखितवचनं ॥ पुरातनमृत्पात्रपरं ॥ अभिनवेत्यभिधानात् ॥ पात्रांतरासंभवेनेतीत्यन्ये ॥ क्रव्यादांशत्या
47 गस्तु ॥ अस्त्रेणोक्तवचनात् ॥ आनीयास्त्रेणनैर्ऋत्येक्रव्यादांशंपरित्यजेत् ॥ देवांशंमूलमंत्रेणस्थाप
येत्पुरतःसुधीरिति ॥ मंत्रमुक्तावलीवचनाच्च ॥ प्रणवमूलमंत्रयोर्विकल्पः ॥ योनावेवंविन्यसेत्स्वा
भिवक्त्रंमश्चादग्निंमूलमंत्रेणमंत्री ॥ इतिवचनाच्च ॥ औदर्येतिबिंदुःप्रसिद्धः ॥ परमात्मस्वरूपः ॥ राम
तस्याग्नीषोमात्मकत्वात्तदंगोवह्निर्बैंदवः ॥ बिंदुभ्रूमध्यमितिकेचित् ॥ भौमस्यपार्थिवस्यअमृ ४७
तीकरणंवरुणबीजेन ॥ अमृतीकरणंततोनिदध्यात्ज्वलबीजेनसबिंदुनाकृशानोः ॥ इतियोगिनी
तंत्रेवचनात् ॥ रक्षितंदिग्बंधेनप्रदक्षिणामितिपूर्वेणासंबंधः ॥ इतितथाप्रपंचसारेचित्पिंगल
पदमुक्ताहनदहपचयुग्मकानिसर्वज्ञं ॥ आज्ञापयाग्निजायेस्त्री ॥ त्रिबतीभाष्यमनुनानलंज्वलये

त्र॥ अग्निं प्रज्वलितं वंदे जातवेदं हुताशनं॥ सुवर्णममलं समिद्धं विश्वतोमुखं॥ अनेन ज्वलितमंत्रेण प्र
ज्वलितमिति। हुताशनं॥ हुनेति त्रयाणां युग्मानि सर्वज्ञमिति शब्दकर्मणि द्वितीया मन्त्रस्तु संबुद्ध्यन्तं॥
सर्वज्ञाज्ञापयेत्याह शारदातिलकदक्षिणामूर्तिसंहितावचनादिति॥ ज्वलयेल्लुप्तो मुखेन कुशेः प्र
ज्वलितत्त्वं इति कुं भस्मभाववचनादिति॥ मुखेनैव धमेदग्निं मुखादेषोह्यजायत॥ इति कात्यायनवचना
च्च॥ तथा॥ नमः प्रविन्यसेद्देहे जिह्वामंत्रैर्विभावसुः॥ सलिंगगुदमूर्धास्यनासानेत्रेषु चक्रमात्र॥
सर्वांगेषु जिह्वा स्वं वक्ष्यंते त्रिविधात्मकाः॥ हिरण्यकनकारक्ता कृष्णा चैव तु सुप्रभा॥ बहुरूपा
तिरक्ता च जिह्वाः सप्तनिसालिकाः॥ मंत्रानाह॥ अनलेशार्घि बिंद्वंत सादियांताक्षरान्विताः॥ अन
लः रेफः॥ ईशो यकारः॥ अर्घि ओंकारः॥ अयं चक्रमो बीजो ह्यरसाकायो यैव॥ न्यासे —— ॥ सलिं
गं गुदमूर्धास्यनासानेत्रेषु चक्रमात्र॥ विन्यसेदतिरक्तांताः सर्वांगे बहुरूपिणीत्यभिधानात्॥

58

तथा प्रपंचसारे ॥ मंत्रीत्र विन्यसेद्द्योव न्हेरंगानि वै क्रमात् ॥ सहस्रार्चिः स्वस्तिपूर्णोत्तनिष्ठ पुरुषस्त
था ॥ धूमव्यापी सप्तजिह्वो धनुर्धर इत्यतीरितः ॥ अंगमंत्रानुक्रमाद् अष्टमूर्तिश्चाथ प्रविन्यसेत् ॥ प्रयो
गस्य ॥ सहस्रार्चिषे हृदयाय इत्यादि मूर्तिन्यसेद्दिसुस्कंधिहृप्पोति ॥ मूर्ध्नि मपार्श्वकटिवंदुकटि
पार्श्वांसकेषु च ॥ प्रदक्षिण्येन विन्यसेद्यथावद्देशिकोत्तमः ॥ जातवेदाः सप्तजिह्वो हव्यवाहन एव
च ॥ अश्वोदरजसंज्ञश्च स वैश्वानर एव च ॥ कौमारतेजाश्च तथा विश्वदेवमुखाह्वयौ ॥ स्फुरत्प्रमूर्त राम
योवह्नेर ग्नयेपदपूर्विकाः ॥ प्रणवादिनमोंतास्तु प्रादक्षिण्येन शिरशरभ्यवा मांसादिक्रमेणोत्य ५८
र्थः ॥ अंधुग्म्युदंलिंगमिति के चित् ॥ सुरवशा हंमत्ये कं संबध्नाति ॥ कारूरतेजास्याद्विश्वसुखो देवमुखश्चेति ॥
शारादातिलकवचनादिति तथा प्रपंचसारे ॥ पुनर्दर्भे चतुष्टये रादिक्रमात्संपरिस्तीर्य सम्यग्गंधादि
भिर्यजेदिति ॥ प्रागुदग्ग्येरधदर्भैः हरिधनदद्देशाग्रैः परिस्तीर्य कुंडमिति वचनात् ॥ पूर्वाग्रैरुत्तराग्रै

श्रद्दर्भैरग्निपरिस्तरेदितिवनेशुकपरामर्श्येन्यामसिधानाञ्च त्रिमेखलेकुंडे मध्ये मेखलामां समंकुंडे यो गिनी
तंत्रे॥ एकमेखलकुंडे अति निशातम त्रिर्मेखलाधस्तात्॥ परिस्तरेद्दिति द्विमेखले द्वितीयायां त्रिमेखल
इति॥ स्थंडिलेतु॥ सिकतानां बाह्य इति च परिधिनिक्षेपम पिके चिदिच्छंति। यदुक्तमङ्गारदानिलके॥ नि
क्षिपेद्दिक्षु परिधीन् प्राचीवर्जं गुरूस्तमः॥ प्रादक्षिण्येन संश्रज्यास्तेषु ब्रह्माद्दिमूर्तये॥ प्राचीवर्जं दि
क्ष परिधीन्निक्षिपेदितिसंबंध॥ तेतु कात्यायनेनोक्ताः॥ परिधीन् परिदद्यात्याज्ञानु एकविंशतीय
य नवांकुमात्रान् पालाशवैकंकतकाष्ठीं वेल्वानिति। स्थंडिलेत्वाह॥ बाह्ये स्थंडिले प्राची पादशिर
स्थितं प्रागुग्रास्तद्दर्भानिति स्थंडिलके सिकतानां बाह्ये॥ अथ त्रिन्यसेत्॥ परिधीनिति चेतियते दि
क्षे विवृणोति। मध्ये च कोणयष्टूकेन जिह्वाग्निः केसरेषु च॥ अंगमंत्रैस्ततो बाह्ये अष्टाभिर्मूर्तिभिः
क्रमात्॥ ततोग्निं मनुनानेन मंत्री मध्ये तु संजयेत्। वैश्वानरं जातवेदमुत्माचेह वहेति चा लोहि

49

तास्यपदं सर्वकर्माणीति समीरयेत्॥ ब्रूयाच्च साधयेत्यंते चाङ्गजायाङ्गिको मनुः॥ त्रिणयनमरुणाम्बद्धमौलिं सशुक्लांशुकमरुणमनेकाल्यमम्भोजसंस्थं॥ अभिमतपरशक्तिं स्वस्तिकाभीतिहस्तं नमत कमलमालालंकृतं सं‍कृशानुं॥ जिह्वाज्वालारुचः शोक्तावराभययुतानि च॥ अंगानि मूर्तयः स्वस्वस्वस्तिकोद्यततोद्या॥ कोणपद्मे च मध्ये चेति स्वसंबंधः॥ तदुक्तं सोमशंभुना॥ रुद्रेंद्रवह्निमो साद्वरुणानिलगोचरे॥ हिरण्याद्याः स्थिता वह्नेः रसनायदनुक्रमात्॥ रुध्यतो बहुरूपाख्येति ग ‍ ‍शंकरपरामर्शिन्यामपि॥ मध्ये च कोणपद्मे च जिह्वाः संपूज्यते ततः॥ हिरण्या तप्तहेमाभा शूलपाणि दिशि स्थिता॥ वैडूर्यवर्णा कनका याम्यां दिशि समास्थिता॥ तरुणादित्यसंकाशा रक्ता जिह्वाग्निसंस्थिता॥ इंद्रनीलसमाभासा कृष्णा राक्षसि संस्थिता॥ सुप्रभा यस्मरागाभा वारुण्यां दिशि संस्थिता॥ अतिरक्ता जपाभासा वायव्यां दिशि संस्थिता॥ बहुरूपा यथार्थाभा दक्षिणोत्तरमध्यगा॥

याम

४९

नारदपंचरात्रेपि॥ प्रभादीप्तिप्रकाशातुमरीचीस्त्रापनीतथा॥ करालोलेलिहाचेतिकुंडंव्याप्यव्यव
स्थिता॥ ईशापूर्वाग्निदिग्भागेप्रभाद्यंत्रितयंस्थितं॥ रक्षोवारुणवायव्येमरीच्याद्यंतत्रयंतथा॥ सो
मेथमध्येमयाम्यास्थिरैकाल्यैरिहातथेति॥ हिरण्यादीनामेवनामांतराणिप्रभातेि॥ तथावायवीय
संहितायां॥ हिरण्यप्रायुदक्कुजिह्वाकनकापूर्वतःस्थिता॥ रक्ताग्नेयानेर्ऋतिचकृष्णान्यासुप्रभाम
ता॥ अतिरक्तामरुज्जिह्वास्वनामानुगुणप्रभा॥ त्रिशिखामध्यमाजिह्वाबहुरूपसमाह्वया॥ तच्छि
केकांदक्षिणतोज्वलंतीवामतःपरा॥ स्वबीजानंतरंवाच्याइतिकेचित्अपरेतु॥ यथाश्रुतमेवां
गीकृत्योक्तवचनांदीक्षामात्रपरत्वंवदंति॥ अन्येतुकर्मविशेषेजिह्वाविशेषस्यमध्य[illegible]त्वं॥ तद
क्तं॥ कुंडस्यमध्येत्ययसाप्रशस्ताजिह्वाहिरण्याखुविकर्मणादौ॥ स्तंभनादिषुमताकनकातद्वेष
णादिषुमतारक्तुरक्ता॥ मारणेनिगदिताप्युविकृष्णासुप्रभारिहबुधवैरिहशोल्या॥ उच्चाटनेति

५० रक्षांसि निविदंति॥ ज्वालाश्च यतिजिह्वाख्यानं॥ जिह्वाः सर्वाः परिज्ञेया ज्वाला नामास्मृता तन्त्रादि निर्
योगसारवचनेनात्॥ एता ज्वालाश्चापीता वराभययुतामपीति गणेशापरामर्शिन्या मभिधृतान्वेपन्
थापयेच्च स्मारे॥ संस्कृतेन घृतेनाभिद्योतितेनोद्दितेन च॥ व्याहृत्यनंतरं तेन जुहुयाज्जुहुनाग्निरोम
अभिद्योतो द्योतितेन संस्कारहृद्येन संस्कृतेनेति संबंधः॥ अपरे तु संस्कारमध्ये स्यात् तेनोक्तं दृष्ट्वा
पिंगलामते॥ कुंडे चाष्टादशज्ञेयाः संस्काराः शिवशास्त्रत॥ घृतस्यापि स्रुवे चाष्टौ इतिज याज्ञहृदा
तिलके॥ आज्यस्थालीमथाधाय प्रोक्षयेदस्त्रवारिणा॥ तस्यामाज्यं विनिक्षिप्य ततः नवीक्षणा
दिभिः॥ निरूह्य वायव्यांगारानुद्दहान्तत्र विनिक्षिपेत्॥ ईदंतापनमुद्दिष्टं दर्शिके संस्थ वदितिश्चा
संदीप्य दर्भयुगलं तमाज्ये क्षिप्त्वानले क्षिपेत्॥ गुरुहृदयमंत्रेण पवित्रीकराबद्धिरप्यष्टेन त्रिगुणम् राम
ग्मेन नीराज्याज्यं स वर्मणा॥ अग्नौ विसर्जयेद्दर्भमभिद्योतनमारि अ आद्यतोन ५०

अद्दर्श्य स्रुवेणनागुरुः॥जातवेदसितान्यस्य उद्योतनमिदंमतं॥गृहीत्वाघृतमंगारान् प्रत्यग्नौ
जलंस्पृशेत्॥अंगुष्ठोपकनिष्ठाभ्यांदर्भौप्रादेशसमितौ॥धृत्वोत्पुनीयदर्भेणघृतमुत्पवनंविदुः॥
तद्वद्धृदयमंत्रेणमु— —माज्यसंमुखं॥घृतेसंप्लावनंकुर्यात्संस्कारार्थमुदीरितं॥आज्यमिति
उत्तमंगोघृतंप्रोक्तंमध्यमंमाहिषीघृतं॥अधमंछागलीजातंतस्माद्गव्यंप्रशस्यते॥इति॥पिंगल
मतोक्त— वीक्षणादिभिस्त्वन्तुर्भिः संस्कृतेनिक्षिप्यअभिमंत्राणादिकंकुर्यादित्यर्थः॥तदुक्तं
शैवागमे॥गव्यमाज्यंसमादायमूलमंत्राभिमंत्रितं॥स्वकांब्रह्ममयांमूर्तिंसंछिन्नपरिताप
येत्॥तदावायवीयसंहितायांन्यस्यमंत्रंघृतेमुद्रांदर्शयेद्धेनुसंजीवकामितिनिरूप्येति॥
कुंडाग्नितःपृथक्कृत्वाहृद्वाविनिक्षिपेदाज्यस्थालीमितिशेषः॥संदीप्येति॥हृन्मंत्रमुद्दे
स्याज्यक्षिपेअन्वेति॥नीराज्याभितःपरिभ्राम्यसगुरुः॥कवचस्यनीराजनेसंबंधः॥दर्भंदर्भ

51

रयुग्मं घृतं गृहीत्वाज्यस्थालीमुद्रास्या धाराधेययोरैक्योपचाराद्दर्भाणामग्नौ प्रक्षेपः ॥ प्रमितानि
कर्म ॥ अत एव मंत्रोपि नोक्तः ॥ तेन दर्भनाशे सत्यकृतेपि प्रक्षिपेन वैगुण्यमिति प्रत्यूहस्य संयोग्य
अंगुष्ठेति ॥ तत्त्वग्राह्यां हस्तद्वयस्येति शेषः ॥ उत्पुनीयादग्निसंमुखमित्यर्थः ॥ तदुक्तं तोडुक्ते शै
वागमे ॥ प्रादेशमात्रदर्भाभ्यां अंगुष्ठानामिकाग्रतैः ॥ धृताभ्यां संमुखं वह्नेः रक्षोत्पवनमाचरेदि
ति ॥ तद्वदिति ॥ हस्तद्वयस्यांगुलिभ्यामुभयत्र वह्निप्रक्षेपणात् एव कुशयोः ॥ अतिकर्मस्थेयं ॥ राम
स्रुक्स्रुवसंस्कारमाह शैवागमे ॥ गृहीत्वा स्रुक्स्रुवावूर्ध्वमुखौ चाधोमुखौ क्रमात् ॥ स्रुवं तापे ५१
त्रिधा दर्भमूलमध्याग्रकैः स्पृशेत् ॥ मूलमध्याग्रदेशे तु आत्मविद्याशिवात्मकं ॥ क्रमात्तत्र
यं न्यसेत्तत्र हां हीं हूं बीजकैः क्रमात् ॥ सचिशक्तिं स्रुवे शंभुं विन्यसेद्धृदयाणुना ॥ त्रिसूत्र
वेष्टितग्रीवौ पूजितौ कुसुमादिभिः ॥ कुशानामुपरिष्टात्तु स्थापयेत्तु स्रुवस्रुचौ ॥ दर्भा

दर्भाणांमूलादिभिः स्रुक्स्रुवयोर्मूलादिरस्पर्शः ॥ स्पर्शमभिधायोक्तं ॥ [illegible] ॥ गृहीत्वा
वामहस्तेन प्रोक्षयेद्दक्षिणेन तौ ॥ पुनः प्रताप्य तौ मंत्री दर्भानग्नौ विनिक्षिपेत् ॥ प्रताप्य [illegible] निरी
ष ॥ तदुक्तं पुनस्त्रिशः प्रताप्याथो मुखावग्नौ कुशोत्क्षिपेत् ॥ मूलमध्याग्रतो न्यस्य [illegible]
क्रमादिति ॥ इच्छाज्ञानक्रियातत्वशक्त्योर्विकल्पः ॥ तत्वन्यासस्य शैवपरत्वमिति केचित् ॥ [illegible]
तिशारदातिलके ॥ सप्ताराभिर्व्याहृतिभिराज्येन जुहुयात्पुनः ॥ जुहुयादग्निमंत्रेण [illegible] दे शि
कोत्तमः ॥ व्याहृतिभिर्व्यस्तसमस्ताभिस्तिसृभिः कपिंजलाधिकरणन्यायादिति तेन हुतिपं
चकं ज्ञेयं ॥ उक्तं पंचनारायणीये पंचभिर्मनुभिर्हुनेदिति ॥ तथा प्रपंचसारे ॥ गर्भाधाना[illegible]हो
समुद्वाहावसानकाः ॥ क्रियास्तारेणवै कुर्यात्तदाज्याहुत्यष्टकैः पृथक् ॥ गर्भाधानादिका आह
शारदातिलके ॥ गर्भाधानं पुंसवनं सीमंतोन्नयनं पुनरिति ॥ तथा वायवीयसंहितायां ॥ जातं ध्या

पु० शै०

52

लेवमाकारं जातकर्म समाचरेत् ॥ नालापनयनं कृत्वा ततः संशोध्य सूतकं ॥ शिवाग्निरिति ना
मास्य कृत्वा कुर्ति पुरःसरं ॥ पित्रोर्विसर्जनं कृत्वा चूडोपनयनादिकं ॥ अथोद्वाहावसानं चैव च कृ
त्वा संस्कारमस्य त्विति ॥ शिवाग्निरिति शैवे ॥ अन्यत्र तु कस्माग्निर्नाशय जाग्नि दुर्गाग्निरित्यादि ॥
तथा गणेश्वरपरामर्शिन्यां ॥ समावर्तनमुद्वाहमिति ॥ तथा कुर्वन्तु समावर्तनोद्वाहौ तेनैव विधि
नेति एतत्पर्यायश्च नारदपंचरात्रे ॥ प्रणवं पूर्वमुच्चार्य कर्मनाम समुच्चरेत् ॥ संपातं यामिस्वा
हान्तं सर्वकर्मस्वयं विधिः ॥ सोत्रामणितंत्रे तु विवाहं तावदेवेत्युक्तं ॥ अतो वि [illegible] इति ॥ त
था प्रपंचसारे ॥ जिह्वा मूर्तिमनुभिरेकाहूत्या कुर्नेत्तथा ॥ स्वाहा पांम्यासं [illegible] जिह्वा जुहु
तिं मुनेतारा [illegible] शक्तिभिर्दैः पूर्वपूर्वसमन्वितैः ॥ मनुनाग्नापलये [illegible] ॥ जुहु
याच्च चतुर्वारं समस्तेनैव तेन तु ॥ आज्येन साध्य मनुना पंचविंशातिमं [illegible] सर्वहोमे

राम ५२

षुसुधीरनलात्मये॥ नोविकाणामयंन्यायो जुह्वानांसमुदीरितः॥ जिह्वादिमनुभि[illegible]स्वाहांतैः
तदुक्तंप्रयोगसारे॥ सर्वेमंत्राप्रयोक्तव्याःस्वाहांताःहोमकर्मसु॥ गणेश्वर[illegible]न्यो तद्वद्याद्दंगमं
त्रादेस्ताराद्येश्चसमस्तकं॥ तस्थानेषुनिधीतधीः स्वाहांतैश्चयथाक्र[illegible]भीरे॥ मंत्रेष्वों
कारपूर्वेणस्वाहांतेनविचक्षणः॥ स्वाहावसानेजुहुयाध्यायन्वैमंत्रदेवतां॥ [illegible]ति॥ यस्यै
देवतायैहविर्गृहीतःस्यात्तांध्यायेद्वषट्करिष्यन्निति स्वाहांतोमंत्रश्चतदंतोन[illegible]॥ तथाच॥
मंत्रेष्टवाक्यशेषत्वंगुणोपदेशात्स्यादित्यत्रस्वाहाकारेणवावषट्कारेणवादेवे[illegible]दिहेश्नीति
सामान्यविहितयास्वाहांतयापृथिव्यैस्वाहा अंतरिक्षायस्वाहा। इत्यादिषुमंत्रेषु[illegible]दि
सामिधेनीसमहेशातदुपसंहाराभावाच्चान्यमंत्रेषुबोधइति॥ सिद्धांतितमिति। [illegible]॥
महागणपतिमंत्रेण॥ तदुक्तंगणेशपरामर्शिन्यां॥ महागणेशमंत्रेणपूर्वपूर्वयुतेषुच॥ तारादिबी

53

जपट्टके षु करयोश्च — वर्णकैः॥ भिंनेन दक्षधातेन समस्ते न कुंने स्त्रिये॥ मंत्रश्च शारदा तिलके॥ श्री शालि
स्मर भू वि घ्न बाजा निघ्नथमावदेत्॥ ॐ तं गणपतये त्रैवज्वलितो वह्नि स्तत्र जिह्वाप्रकीर्तितेति॥
भूरित्यादि पदत्रयाणामग्निवाय्वादित्यादि पदै र्योगे मंत्रत्रयं भूर्भुवस्वरित्यस्य चंद्रमसेत्यादिना
चएको मंत्रः॥ चशब्दोपि मंत्रान्य इति ज्ञेयं॥ एवं च चत्वारो मंत्रा भवंतीति॥ तथाप्र पंचसारे॥ अर्प्य
र्पणास्य रव्यमनुना पुनरष्टावधाहुतिः॥ जुहुयान्मंत्रवर्येण कर्मबंधविमुक्तये॥ इत्य पूर्वे स्यात् राम
बुद्धिदेह धर्माधिकारतः॥ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्ती नाम मंत्रेवस्थास्विनी रयेत्॥ तत्र श्रमन स्यात् ५३
णोति प्रभाषयेत्॥ हस्ताभ्यां च तथा पद्भ्यां उदरेणेति भाषयेत्॥ शिश्नेन यत्स्मृतं यो मे दं इत्यं यत्कृतं
तथा॥ तत्सर्वमिति संभाष्य ब्रह्मार्पणपदं वदेत्॥ भवत्वंते हि ठद्वाय [illegible] मनुमंत्रः॥ सुषुप्ती
नाम मंत्र इति ह्नेहोनुरोधा ह्रीं जं समुच्चार्य नां गं कुरु कुरु स्वाहा॥ यानुलो [illegible] वर्णैः [illegible] पोपा
= मंत्रे तु सुषुप्त्य वस्थासु इति यतनीयं॥ तथा कपिल पंचरात्रे अर्चयित्वा यथान्यायं जुहुयाद् [illegible] ॥
न्यूनातिरिक्तं पर्णाध्य दत्तामि सहृतं ति वं॥ शिष्यवी

स्वराकुलं॥ प्रणवेन समाकुलं॥ युक्तं दिक्षो बीजप्रकीर्तितं॥ यानुलोमात्म[illegible] पात्यस्वर
अनुस्वारः॥ तथा कृत्वा तु मृडनामा अग्निमभ्यर्च्य प्रयत्नः पठेत्॥ सह[illegible]बहु
रूपछन्द॥ सर्वाशिनो सर्वगत पावकाय नमोऽस्तु ते॥ त्वरौद्र घोर [illegible] नमोऽस्तु ते॥
विष्णुश्च लोकपालो सिरांतिमंत्रप्रयच्छ मे॥ सर्पिषा स्नव माप्य पुष्पं चो[illegible]॥ स्नुगुपरि
स्नवं दत्वा पुष्पं तत्र प्रदापयेत्॥ सर्वेषां [illegible] च नीपुटास्थाप्य स्वशास्त्रवत्॥ [illegible]
ग्नानाभौ तीरस्थिहायच॥ पूर्णा दर्वीति मंत्रेण मूलेन च सुसंयतः॥ दद्यात्पूर्णा[illegible]
मप्यपूरणी॥ पुष्पदानं स्नुगुपरि चिह्नवनसमन्वितामिति॥ पूर्णादर्वि ति शास्त्रा विशेषे॥ [illegible]
होमे मूलेन वौषडंतेन। स्वाहाकारं ततो होमे पूर्णाया वौषडे वह्नी ति॥ तदीयवचना[illegible]
विषादद्याद्धुत्वा पूर्णाहुती त्रयं॥ वौषडंतेन मंत्रेण पावेक्षचनस्नुरोत्तमेति॥ हृ[illegible]पाय
२ तथा वायवीयसंहितायां॥ ततो होमावशिष्टेन घृतेनापूरयेच्च स्नुवं॥ निधाय पुष्पं तस्या[illegible]पुन[illegible]॥

५५

पुरा०

नाच्च॥ स्तनाभावे॥ नारदपंचरात्रे॥ अन्नानेतुघृतस्यैवहोमद्रव्येण पूरयेत्॥ तस्यापि रुद्रके॥ श्रीशालि
तद्दूर्वैकुसुमादिकमिति॥ दिवाहोमेतुपूर्णायामो॥ आज्येनस्रुचमापूर्य ते नापूर्यमद तत्तिद्विनियि
ध्यांघोमुस्वरू तास्त्रवमुत्थायमंत्रवित्॥ कन्नुकायस्तु योर्मूलं नाभिकं निधाय स्तो॥
तमुच्चार्यवाम पादपुरःसरं दद्यात्पूर्णाहुतिमंत्री परामृतधियातत इति॥ ततश्च गन्धैः पत्राभि
रिन्यां ॐ भोभोवन्हेमहासुक्तसर्वकर्मप्रसादक॥ कर्मातरेपिसंप्राप्तेसन्निधिं कुरुसादरं॥ इति
मंत्रेणसंप्रार्थ्यवह्निमुद्वासयेदपीति॥ ॥अथाग्नेर्वर्णाद्याः तत्रनारदपंचरात्रे॥ अग्नेर्नाम
स्रुगंधाश्चशक्ताश्चाकृतयस्तथा॥ विकारश्च राश्चशिखाश्चैवसवेद्याः कर्मसिद्धये॥ पद्मरागदि
त्रिश्रेष्ठालाक्षारससमप्रभः॥ बालार्कवर्णाकृतशुद्धजयाद्यैर्थनास्यतेबुधैः॥ कनकसंकाश
श्चामिताबोधपावकः॥ शक्रचापनिभः श्रेष्ठः कुसुमाभस्तथैवच॥ नामानीनावर्णा

५४

ग्निरितिहोच्यते॥ अथ गंधः॥ सुगंधद्रव्यगंधोग्निमृगगंधः सुशोभनः॥ [illegible]गंधः स्यात् बिल्व
गंधश्च सुव्रतः॥ तथा शारदातिलके॥ नागचंपकपुन्नागपाटलायूथिकानि[illegible]दीवरकल्हार
सर्पिर्गुग्गुलुसंनिभः॥ पावकस्य स्तुभो गंधइति॥ ॥अथ शब्दः॥ जीमूत[illegible]रवगध्व
नितुल्यतः॥ शब्दोग्नेः सिद्धये हेतुरतोन्यस्यादसिद्धिदः॥ तथा शारदा[illegible]सौ
दध्वनिवन्हेः शुभावहः॥ ॥अथाकृतिः॥ छत्राकारो द्विजश्रेष्ठ ध्वजचामरसन्नि[illegible]विमाना
नां प्रसादानां हयानां च वृषस्य च॥ आकारेणाथ हंसानां मयूराणां च सिद्धिदः॥ तथा[illegible]
ह्निः सद्यः सिद्धिकरः स्मृतः॥ शेषाणां दक्षिणां रूपं नाशसं होमकर्मणि॥ यद्रूपं कथितं चैव न चोदित
स्य प्रतीक्षणे॥ अन्योन्यत्वं प्रपद्येत तदा सिद्धिकरो नलः॥ ॥शिखा॥ विषमा च शिखा व[illegible]
दयश्च शुभावहाः॥ ह्रस्वा ह्रस्वोन्नता दीर्घाग्निर्ज्वाला सिद्धिदा स्मृता॥ तथा शारदातिलके॥ प्रद

५८

क्षिप्रास्यन्नकंपाछत्राभा — — शिखाः॥शुभदायजमानस्य राज्यस्या [illegible] तथाना
रदपंचरात्रे॥प्रदीप्तज्वलेलिहाने ग्नौ निर्धूमेसगुणौतथा॥हव्येतुष्टप्रदेचैव [illegible] सिद्धिवि —
स्निग्धःप्रदक्षिणावर्तःसुशब्दश्चापियोभवेत्॥नित्यमेवशुभकरो यत्र [illegible] गुणैः॥अ
थनिषिद्धः॥अल्पतेजाश्चरूक्षश्चविस्फुलिंगस — — — — — वलि [illegible]
वसिद्धिदः॥दुर्गंधश्चावलीढश्चसितकृष्णश्चयोभवेत्॥भूमिंचतिलिखेद्यस्मान्मो [illegible]
वं॥तथाशारदप्रातिलुके॥कृष्णःकृ — — वर्णो यजमानंविनाशयेत्॥ [illegible] राम
दुरवपदोभवेत्॥छिन्नाग्रस्काशिखाकुर्यान्मृत्युंधनपरिक्षयं॥ [illegible] ५५
तसमप्रभः॥हानिंतुरगजातीनांगवांचकुरुतेचिरात्॥तथान्यखर [illegible] दीनांरितम
त्रनसिद्धये॥रूक्षश्चअतदाशाद्र्स्तपसव्यगतीःसदा॥उद्भि [illegible] थःशिख

एवच ॥ नेष्यतेसोनुमिश्रो छयास्त्रेस्मिन्पारमेश्वरे ॥ अत्रप्रायश्चित्तमुक्तं मा[illegible]के ॥ एतं विधेष्वसे
षेषु प्रायश्चित्तायदेशिकः ॥ मूलेनाज्येनजुहुयात्पंचविंशतिमाहुतिः [illegible] तिरेवेकमि
न्दोषे ॥ अन्यत्रतुपतितिनिमित्तं नैमित्ति कमावर्त्तत इति न्यायादेषम[illegible]पादेमरुलि ज्ञेयं ॥
अथप्रपंचसारानुसारीहोमप्रयोगो भिधीयते ॥ गोमयेनोपलिप्य [illegible]
माज्यस्थाली प्रणीताप्रोक्षणी पात्रं लूनमूलकुशमुष्टिः साग्रकुशपवित्रद्वयं [illegible]
ध्मेधनं घृतपुष्पधूपदीपनैवेद्यादिकं बलिद्रव्यंचाप्लायकुशोदकंचसन्निधापयेत्[illegible]
त्रेण विष्णुरुद्रेंद्रदेवताकाः स्थिरेखाः प्रागग्राः कुशमूलेनकुंडमध्येकुर्यात्[illegible]यमचंद्रदेवता
काउदग्ग्राश्चतिस्रः । अथवाषट्कोणावृतत्रिकोणकर्णिकं पद्मं वि[illegible]रमध्ये आवस
थ्यं पूर्वे सभ्यं पश्चिमे आहवनीयं उत्तरे अ[illegible]हार्यं दक्षिणे गार्हपत्यं ॥ [illegible]कुशमलि[illegible]

प्रणवेनाभ्युक्ष्य। ॐ योगपीठायनमः इति योगपीठं प्रकल्प्य वागीशी मृतुमती विचिंत्य तदे
नापावसद्य नेस्सूर्यकान्तादिभवमग्निं प्रणवेन स्थापयेत्॥ ततस्त्वचित्तिं गलहहमहन
दहदहपचपचसर्वज्ञाज्ञापयस्वाहा॥ इति मन्त्रेणकुशैर्ज्वालयेत्॥ ततः कृताञ्जलिः ॐ अ
ग्निं प्रज्वलितं वंदे जातवेदं हुताशनं॥ सुवर्णवर्णमनलं समिद्धं विश्वतोमुखं॥ इति अग्नि
न्हिमुपतिष्ठेत् ततोग्नेर्जिह्वान्यसेत्॥ लिंगे ॐ हिरण्यायै नमः॥ गुदे ॐ गगनायै नमः॥ शि
रसि ॐ रक्तायै नमः॥ मुखे ॐ कृष्णायै नमः॥ नासिकायां ॐ सुप्रभायै नमः॥ नेत्रयोः ॐ
बहुरूपायै नमः॥ सर्वाङ्गेषु ॐ अतिरक्तायै नमः॥ ततः षडंगं [illegible] ॐ सहस्रा
र्चिषे हृदयाय नमः॥ आशिरसि स्वस्तिपूर्णाय शिरसे स्वाहा॥ उत्तिष्ठ पुरुषाय शिखाये वौषट्॥
सं धाधिनाय्यं ते धूमव्यापिने कवचाय हुं॥ नेत्रयोर्ललाटे च [illegible] वौषट्॥

दिक्षु धनुर्धराय सायकाय फट्॥ इति षडंगन्यासः॥ ततश्चाष्टमूर्तिन्यसेत्॥ मूर्ध्नि ॐ अग्नये जातवेद
से नमः॥ वामांसे ॐ अग्नि --- नमः॥ वामपार्श्वे ॐ अग्नये हव्यवाहनाय नमः॥ वाम कट्यां ॐ
अग्नये अश्वोदरजाय नमः॥ लिंगे ॐ अग्नये वैश्वानराय नमः॥ ॐ अग्नये कौमारते
जसे नमः॥ दक्षिणपार्श्वे ॐ अग्नये विश्वमूर्तये नमः॥ दक्षिणांसे ॐ अग्नये देवमुखाय नमः॥
इत्यष्टमूर्तिन्यासः॥ ततश्चतुर्भिश्चतुर्भिर्मेखलाः परिस्तीर्य प्रागादिक्रमेण मध्ये कोणेषु
सप्तजिह्वाः केसरेषु अंग्यादिके षट्के दिक्षु षडंगादि पूर्वादिदलेष्वष्टमूर्ति --- तयेत्
वैश्वानर जातवेद इहावह लोहिताक्ष सर्वकर्माणि साधय स्वाहा इति मंत्रेण॥ लिंगमुद्रादिभिः पूजये
त्॥ ततश्च कवचमंत्रेण --- प्रदीप्त हृदयेन घृतेनाज्यान्नादभिद्यां क्षिपेत्॥ ततश्चतं दर्भो
नुप्रदीप्य अस्त्रमंत्रेण स्तत्पश्चाद्य अग्नौ तान्निक्षिपेत्॥ इति घृतसंस्कृत्य तेन वसु इ याल॥ ॐ भ्र

स्वाहा ॐ भुवः स्वाहा। ॐ सुवः स्वाहा ॐ भूर्भुवः सुवः स्वाहा। इत्याहुतिचतुष्टयं [illegible] णाहुती
त्रयं ततश्च ॐ अग्नये गर्भाधानं संपादयामि स्वाहा। इति गर्भाधानपुंसवन [illegible] यन जातक
र्म नामकरणान्नप्राशन चूडाकरणोपनयनसमावर्तन विवाहान् बुद्धि [illegible] हुती
र्जुहुयात्॥ ततश्च हृदि जिह्वादि मन्त्रैरेकैकाहुतीर्जुहुयात्। षडंगमन्त्रैश्च ॐ हृदयाय [illegible]
तीर्जुहुयात्॥ ततः ॐ स्वाहा ॐ श्रीं स्वाहा। ॐ श्रीं ह्रीं स्वाहा। ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं स्वाहा [illegible]
ग्लौं स्वाहा। ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं ग्लौं गं स्वाहा॥ ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं ग्लौं गं गणपतये स्वाहा। ॐ श्रीं ह्रीं [illegible]
ग्लौं गं गणपतये वरवरद स्वाहा॥ ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं ग्लौं गं गणपतये वरवरद सर्वजनं मे [illegible] स्वाहा। ॐ
श्रीं ह्रीं क्लीं ग्लौं गं गणपतये वरवरद सर्वजनं मे वशमानय स्वाहा। इति द्वादशाहुतीर्जुहुयात् [illegible]
नमः [illegible] मन्त्रेण [illegible] तस्राहुतीर्जुहुयात्। ततः साध्यमन्त्रेण स्वाहान्तेन पंचविंशतिः [illegible]

शावैल व. स्तथार. द्र. ओमी नं. पशा. पाति:॥ ई शानस्थ माः

देवो मर्त्यस्वाछविकृताः॥ १॥

११..

58

इतीमं कुंडहाल्लतत्र चरुहोमश्चैतत्‌ च इ पंचहोमानंतरं च विहितं इत्यपाः तद्धोमसाध्यमंत्रैव कुर्यात्‌
ततो महाव्याहृतिहोमः ॥

पंचामृतं सुरास्थाने मांसस्थाने च सर्षपाः ॥ मत्स्यस्थाने सिता मत्स्याण्डीति च स्मार्तं तथा ॥ मेरुतन्त्रे ॥